

DE ART

Concionandi se

mulæ, vt breues, ita do-
ctæ & piæ.

IOANNE REVELINO Phorcensi,
ANONYMO quodam rhapsodo,
PHILIPPO MELANCHTHONE,
D. IOANNE HEPINO,
AVTORIBVS.

Eiusdem Melanthonis

discenda Theologia rationem,
ad calcem adiecimus.

LONDINI,

Per Henricum Bynneman.

pro Io. Waley.

ANNO. 1570.

VLDARICVS CHARIN-
TVS AD LECTOREM.

ARte, modo, officio vis declamare sacerdos
Prisco? ne fugias, qua docet iste liber.

AD CALVMNIATOREM IOAN.
HVSÆRVUS.

*Et noua qua demens modo dogmata Zoile cla-
mat,
Prisca quòd & sacra sint, Capnia scripta
docent.*

BRAS. CORN. LECTORI.

*Hac populi ratio est, hac est via certa, docēdi,
Est brevis, at multum cōmoditatis habet.
Quid nō cōsilio, quid nō venit arte regendum?
Quao quid hac, lector, remagis artis eget?
Rhetoricam r'aleant isti, quicunq; sub artem
Scripturæ, sacra verba vocanda negant.
An non legerunt debere didacticō esse,
Qui domini Christi pascere ouile velit?*

2

Ioannis Reuchlini Phor-
censis, LL. Doctoris liber congestorum de
arte prædicandi, ad Reuerendum patrem
dominum Petrum præpositum in
Denckendorff, ordinis sancti
Dominici sepulchri, per
Germaniam vicarium, & visita-
torem generalē, incipit.

VM AVT nostra erga supe-
ros impietate, aut cœlestium
solito influxu, Deine omnia
gubernantis prouidentia fa-
cium sit, ut apud nostrates u-
biq; iam grassante tanta pestilitatis lue, vix tu-
to in ipsis quasi petrarū cauernis consisti que-
at: tu me pius pater pro tua singulari bene-
uolentia, tam in me, quam in meos, & omnibus
nota, & mihi hactenus à multis annis perspe-
cta, cogitatē quorūsum cū uxore, ac familia dō-
mo secederē, dedita opera per tuos familiares ad
te in ipsum tuum monasteriū vocasti. Quae res
digna mihi videri debet in omne aenum per-
tua gratitudine mea, non modo erga te, qui mi-
hi tanto adiumento esse voluisti, verum etiam
in tuos, & monasteriū tui fratres, ac dei seruos,
qui noctes, atque dies, in creatoris obsequio fa-
mulantur: Quod enim illi vel officium, vel

A. i.

Bene-

beneficium in mihi gratificando unquam intermiscerunt? aut quam humanitatem domesticis meis villam negarunt? Quibus, cum in tam molesto otio, & biblioteca mea tristi absentia, diu mecum ipse sub dubitare, qualis a me gratia referatur, tua sum adhortatione factus certior, nihil fore, quod adolescentibus tuis, vel etiam prouecta etatis sacerdotibus ad regendas parochias, quarum tibi copia est, magis conducere possit, quam si id curarem, ut in arte prædicandi euaderent quandoctissimi. Feci igitur quod in tam suspecta tempestate, vel præ timore, vel mœrore potui, ut una lucubratio incula hæc de arte prædicandi documenta congererem, que adolescentibus tuis viva voce declamaui, ut crescerent tandem in viros euangelicos, quorum sermonibus plebs ad meliores mores cōuerteretur. Accipe igitur hoc munusculum grato animo, quod quanquam paruum extat corpore, tamen mea sententia licet plurimum virtutibus.

Vale. Kalend. Ja-

nuarias.

ANNO. M. D. III.

Liber congestorum de

arte Prædicandi IOANNIS
REVCLINI Phorcensis. LL. Doctoris.

RS P R A E D I C A N D I est
facultas hominem allicien-
di ad virtutes, & cōtempla-
tionem diuinam, ex sanēta-
rum scripturarum promul-
gatione.

Prædicator est vir religiosus, dicendi pe-
ritus, autoritate superioris ecclesiastico pul-
pito præfectus.

Quæcūque igitur res inciderit, hominum
saluti necessaria, quæ sit dictione explicāda,
eam qui prudenter, & compositè, & ornate,
& memoriter dicet cum quadam actionis
etiam dignitate, is tanto nomine dignus
censebitur.

OFFICIVM prædicatoris est, dicere ap-
positè ad persuasionem, cū quadā dignitate.

FINIS eius est, bene dixisse.

Materia, est omnis res quæ se offert ad fa-
ciendum nos quotidie meliores, de qua no-
uerit bene dicere prædicator.

Artis prædicandi partes sunt tres, inuētio,
memoria, & pronūciatio, quas natura, præ-
ceptis, imitatione, & exercitatione facile

A.ij. conser-

De arte Prædicandi
consequemur.

Artis prædicandi maxima laus est, celare artem, ne fictus sermo videatur, & compatriatus, artificij significandi, ingenijque venditandi, & memoriæ ostendendæ cause.

Opus artis, est sermo.

DE INVENTIONE.

Sermo cōstat Principio, lectione, diuisione cōfirmatione, consutatione, conclusione.

PRINCIPIVM conciliat auditorē, conclusio mouēt, cōterē partes docent, vniuersitatem deleētant.

Sermo prædicantis circa tres species versatur. Aut enim ad hominem spectat, quantum ad se solum, aut ad hominem inter seippos, aut ad homines relatione quadam ad diuinam. Primum Philosophiæ moralis tropologicè. Secundū. R.P. christianorum ciuilis allegoricè. Tertiū absoluet Theologia analogicè. In earum specierum singulis tres fines sermonum constituunt: aut enim æquitatem nobis proponimus, aut utilitatem, aut honestatem. Aequitas accusat vel defendit hominem. Utilitas hortatur vel dehortatur, communionem fidelium. Honestas laudat, vel vituperat humanum in rebus diuinis exercitiū. Quæ tamē oīa mutuū stant auxilijs.

Factu-

Facturus sermonem, præmeditari debet coram quibus, quid, qualiter, qua audientium opinione, quo loco, quo tempore prædicandum sit, ut secundum horum rationes temperandus sit serino.

Si mores eorum coram quibus prædicandum est cognoueris, facilè tibi sumere poteris principium. Si scias quid dicendū sit, iam ipsa tibi lectio nota erit. Si qualiter, utique rectius diuides, & sic de ceteris cetera.

DE PRINCIPIO.

Principiū nobis statim animum auditoris idoneum reddit ad audiendum. Id sumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere possimus, quamuis ad illud ipsum in toto etiam sermone debeamus conari.

Principij tres sunt partes. Prima, quæ summam causæ complectitur, & Græco nomine cōsueuit thesis, seu thema, vocari, quod latini positum, vel propositum, nominant. Officium eius auditores facere dociles.

Secunda, est supplicatio qua diuinum impetramus auxilium. Officium eius est, auditores facere deuotos, & diuinorum munierum capaces.

Tertia pars, procœmion græcè appellatur,
A.iiiij. id est,

De arte Predicandi

id est, præludium, à musicorum consuetudine tractum, qui ante cantilenam inchoandā solent artificiosum apparatus ostendere. Nam pro, idem est, quod præ, & ceme, cantilenā, id quod nos præfationē dicere possumus. Officium eius est, attētione, & benevolentia nobis animos auditorum cōciliare.

Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis, verba facturos, aut de ijs rebus, quę ad res Christianas, ad salutem animæ, ac Dei omnipotentis placationem, & votorum nostrorum expletionem pertineant, & si verbis excitantibus hortabimur, vt attentè audiant.

Benevolentia captatur à nostra, ab auditorum, ab aduersariorum persona, & à re ipsa, cùm nostra sine arrogantia, cætera verò citra adulationem sapienter laudamus. Cum inimicorum odium, inuidiam, contemptiōnem mouebimus. Cū rem ita proponimus: vt ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur.

Hæc omnia insinuatio per dissimulationē occulte agit, interiectione verborū ad mouendam benevolentiam aptorum.

PRINCIPIVM ex corde materiæ sumendum est, vt propriè cohæreat cum lectiōne,

one, & ex ipsa causa natum videatur, non vulgare, non commune, non nimium apparatus verbis compositum, non nimis longum. Ut autem hæc omnia possint ad unguem caueri, tutius erit cōpositionem principij usque ad ultimum referuari.

D E L E C T I O N E.

Lectio Scripturæ canonice populo recitari debet, quæ non aliunde, quam de veteri, aut novo testamento petenda est, iuxta præceptum Christi, qui tanquam bonus pater familiâs, de thesauro suo protulit noua & vetera. Quod dico, inquit, vobis in tenebris, dicite, in lumine, & quod in aure auditis, prædicate super tecta.

Prophana autem, ut Paulus ait, & vana eloquia, & stultæ sine disciplina quæstiones & genealogiæ, & contentiones, & pugnæ legis, & Iudaicæ fabulæ, & mandata hominum auersantium à veritate, deuitanda sunt, ne secundum Hieronymum sacerdotes dei, omis- sis euâgelijs, & prophetis, videantur comedias legere, amatoria Bucolicorum versuum verba cantare, tenere Vergilium, & eius generis cætera.

Lectio euangelijs, aut epistolæ canonice, siue alia quælibet in ecclesia, & breuiter, &

A.v. veri-

De arte Pradicandi

verisimiliter. Quod cùm veteris testamenti proponi debet, in ceteris homilię partibus, tum in hac maximè obseruandum est.

Breuis erit, si ex nullo cursu, nullis amba-gib. sed verbis ad rem ipsam tantum necesi-tarijs vtetes, ita euangelium, epistolam, vel prophetiam p̄d̄icamus, vt eius facilè mem-minerit auditor. In quo cauendū est, ne bis i-dē, aut id, quod suprà diximus, iterū dicam⁹.

C L A R A erit, si rei qualitates, verbis illas proprie explicantibus, significantur, debita pronūciatione ad hoc accommodata, vt au-ditor facilimē accipiat, atque percipiat.

Verisimilis & credibilis erit, si eius circū-stantię, sicut negotij natura & audientium natura postulat, obseruentur, quantumuis de necessitate salutis sit sacrę scripture cre-dendum.

D E D I V I S I O N E.

D iuisio, est rerum, de quibus dicturi su-mus, breuis enumeratio, vt certas res a-nimo teneat auditor, quib⁹ dictis, intelligat sermonem esse perfectum. Diuisio debet es-tē absoluta, pauca, subdistribuēda, ordinata.

Absoluta, vt nihil in ea desit, aut superfit, nullum nisi necessarium assumendo verbum.

P A V C A, vt sola sine speciebus in genera-
ita

ita proponat, vt nec species, tanq; dissimiles generi aspergat, nec superuacula assumēs, aut inminutissima diuidēs, plura, quām satis est, membra faciens, in eandem incidat obscuritateim, contra quā diuisio inuenta est.

Subdistribuenda est à generibus simpliciter expositis ad species, cū id causa postulat, singulariter & cōmodissimē exequendas.

Ordinata, vt ita queque res dicendo trāsigatur, vti per diuisionem fuerit exposita, vel vltimō distribuantur, quæ auditor maximē optare videtur. Diuisio quāuis numero, velut lege, non sit alligāda, tamen decet eam plus quām trium partium numero contineri opportere. Nam & periculosest, inquit Cicero, ne quādo plus minusue dicamus. Et suspicionem affert auditoribus meditationis & artificij, que res fidē abrogat prēdictatori.

DE CONFIRMATIONE.

CONFIRMATIO est propositæ lectionis approbatio, secundum distributorum membrorum expositionem.

Si nostra probari, quem que sunt aduersariorum redargui, facilius possunt, à confirmatione incipiēmus. Sin aliena melius, faciliusque refelli, à refutatione, omnia illi conserentes, initium faciemus.

Aduer-

De arte Prædicandi

Aduersarij sunt, dæmones, vitia, homines peruersi, & quicquid non est amicum Deo, testante Christo Math. 12. capite: Qui non est mecum, contra me est.

Eadem sunt, quibus causam nostrā & confirmamus, & cōfutamus. Quia contrariorū, ut inquit Aristoteles in. 6. topicorum libro est eadem disciplina.

Nam in confirmingo nostra probare voluntus, in confutando redarguere contraria, ut M. T. Cic. ait in lib. partitionum.

In omni materia, vel ethica, vel politica, vel theologica, causarum tria possunt genera occurrere, Demonstratiuum, deliberatiuum, & iudiciale.

Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius laudem, aut vituperationem.

Deliberatiuum est, quod habet in se suasionem & dissuasionem.

Iudiciale est, quod positum in controueria, habet accusationem, aut petitionem cū defensione.

Quamvis autem prædicatoris sermo non in medio contionis habetur, in qua viriter consultatio queritur, nec apud tribunal, ubi & actoris, & rei, & iudicis persona requiritur: tamen ab unius persona prædicatoris, omnia

omnia hæc genera veniunt agenda, perinde atque sit ipse actor, & populus reus, & conscientia iudex, aut rursum, unus ipse prædictor suppleat omnium suffragiorum vota.

Tota spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione, & cōfutatione.

Cum omnis sermo ecclesiasticus aut de aliqua re substantiua sit, aut de aliquo negotio, sicut si esset in iudicio super persona & super factō, de quibus autem quæstio est ea, dubitationi fidem facere nequeant: Idcirco ea quæ sunt personis ac negotijs attributa, confirmationi locos præstabunt.

Attributa dicuntur circūstantiæ, quia substantiam circumuenientes, efficiunt quæstiones. Nisi enim sit, qui fecerit, causaque cur fecerit, locus, tempusque quo fecerit, modus etiam, & facultas, si defint, causa non stabit.

Quædam sunt attributa personæ, quæ facile poteris memoria tenere his versibus:

*Nomen, natura, cum fortuna, studioq.,
Personæ viætus, habitus, affectio, casus.*

Quædam verò negotij attributa sunt, quæ patent hoc metro.

*Quidnam, cur, quibus auxilijs, ubi, quomo-
do, quando.*

Ea vocavit Cicero, quis & quid.

Locus

-

De arte Predicandi

Locus est, sedes argumenti.

Argumentum, est probabile inuentum ad faciendam fidem, vel sic iuxta Tullium in Topicis: Argumentum est ratio, rei dubiæ faciens fidem.

Locorum quidam ducuntur ex ijs, quæ inherent in ipsa re de qua agitur, alij extrinsecus assumuntur, ab ijs quæ remota vocant.

In ipso sunt, ex toto, ex partibus eius, ex ijs rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo queritur.

Totum apud Ciceronem est definitio, apud Themistium substantia. Partes sunt generis species, & specierum membra.

Nota, est nominis interpretatio. Ex ijs autem rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo queritur, alia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex coiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnatis, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione aut maiorum, aut parium, aut minorum. Hæc in libris partitionum & topicorum, M.T.C. latius explicat.

Definitio est oratio, quæ indicat quid res sit, ut furtum est contrectatio rei alienæ in-

mito

uito dñō. Quisquis ergo abiurauit propriū, vtēdo rebus ecclesię, vel monasterij, sine cō sensu prēlati, facit furum. Locus hic erit definitio, in qua sedet maxima. Cui definitio conuenit, ei & definitum. Ea fit hoc modo: Cum sumpereris, ea quæ sunt rei, quam definire voles, cū alijs cōmunia, vt vīque eō p- sequaris, dum ita propriū efficiatur, vt nul- lam in aliam rem transferri possit, id vocent dialeētici ex gener e, & differentia, rei pro- priam, complexionem.

Diuisio formas compleētitur sub genere positas, vt quia neque prudens es, neque iu- stus es, neque fortis, neque temperatus, id- circo ne virtuosus quidem es.

Partitio rem quæ proponitur quasi in mē- bra discerpit, vt quia neque fundum, neque tectum, neque parietes habet, idcirco domus non est. Horum locorū sedes est, vbi partes desunt, ibi totum non esse.

Ex interpretatione nominis quām Græci Etymologiam nominant, & Latini No- tationem, eō quōd Aristoteles symbolon il- lud vocet, id eit, notam, sic argumentabi- mur, ex alicuius scilicet verbi vi, ac potesta- te. Ut si regulares esse dicuntur, qui regulam ab ecclesia approbatā solenniter vovetunt:

iam

De arte Prædicandi

iam vtique is desinit talis esse, qui concubinarius, aut fornicator est. Item illud eiusmodi est: Episcopi nomen amittit, qui peccantes subditos non corrigit. Locus ab etyinologia. Propositio maxima. Cui interpretatio non congruit, neque nomen conueniet.

Coniugata sunt, quæ orta ab uno verbo, variè mutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. Inde illud Sapientiæ. 6. Potentes potenter tormenta patiētūr. Et illud Matthæi. 21. Malos malè perdet. Et si risus est gaudium, ridere est gaudere. Maxima. Cōiugatorum eandem esse naturam.

Genus est quod de pluribus specie differētibus in eo, quod quid sit, prædicatur. Nō autem erit necesse id usque à capite accersire. Sæpe etiam citra licet, dummodo supra sit, quod sumitur, magis q̄ id, ad quod sumitur. Ab hoc argumentum ducitur hoc modo. 1. Cor. 6. An nescitis quia iniqui regnum dei non possidebunt? Nolite errare, neque fornicarij, neque adulteri, neque ebriosi, regnum Dei possidebunt. Maxima. Quod generi non conuenit, id omnibus sub eo genere constitutis detegari.

FORMA vel species est, quæ de pluribus solo numero differētibus dicitur, in eo quod quid

quid sit. Ab hac sic ducitur argumentum, vt in epistola canonica Iacobi, capite. 5. Helias homo erat, similis nobis, passibilis, & oratione orauit vt non plueret super terram, & non pluit annos tres, & menses sex. Et rursus orauit, & cœlum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum. Orate igitur pro inuicem vt saluemini. Multum enim valet deprecatio iusti assidua. Locus à specie. Maxima. Quod singulis congruit, id etiam speciei. Est autem hæc argumentatio, quæ absque inducione reperitur non vrgens, sed persuadens, sicut cæteri oratorij loci. Poteſt & à specie regressio fieri ad genus, vt apud Paulū ad Galatas. 5. Testificor autem rursus omni homini circuncidenti ſe, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Maxima. In speciebus ſpectari generum proprietatem.

S I M I L I T V D O, eſt eadem rerum differentium qualitas. Ab hac ita argumentabimur. Iacobi. 5. Ecce agricola expectat preciosum fructum terræ, patienter ferens donec accipiat tēporaneum, & ſerotinum. Patientes igitur eſtote & vos, & conſirmate corda vestrā, quoniam aduentus domini apropinquabit. Maxima propositio. Dē ſimilibus idem eſt iuditium.

B

Diffe

De arte Pradicandi

Differentia sunt, quorum rationes non sunt eadem. Ab his talis est argumentatio. Ioannis. 15. cap. Iam non dicam vos seruos, quia seruus nescit, quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia, quæcunque audiui à patre meo, nota feci vobis. Maxima propositio. Differentium rerum diuersum esse iuditium.

CONTRARIA inueniuntur quatuor modis. Aut enim aduersa sunt, ut album, nigrum, aut priuatiua, ut iustitia, iniustitia, aut relatiua, ut dominus, seruus, aut negatiua, ut videre, non videre. A talibus hoc modo sumitur argumentum, ex Paulo ad Galatas. 5. capitulo: Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur. Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia. &c. Fructus autem spiritus est charitas, modestia, continentia, castitas. &c.

Locus à contrarijs. Maxima propositio. Contraria sibi conuenire non posse.

Coniuncta sunt, quæ finitimum locum obtinent. Hic locus ad coniectruram pertinet, cùm quæritur quid aut sit, aut euenerit, aut futurum sit, aut quid omnino fieri possit, hoc

Hoc est, quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit. Ante rem queruntur, quæ talia sunt: Apparatus, colloquia, locus, constitutum coniuium. Cum re autem, pendum strepitus, crepitus hominum, corporum umbræ, & si quid est huiusmodi. At post rem pallor, rubor, titubatio, pauor, & si qua alia signa conturbationis, & conscientiæ, ut gladius cruentus, ignis extinctus, cæteraq; quæ suspicionem facti possunt mouere. Exempla de signis ante rem. Ester. 7. cap. En lignum quod parauerat Mardochæo. De coniunctis cum re, 1. Reg. 19. Nisusque est Saul configere Dauid lancea in pariete. Et declinauit Dauid à facie Saulis. Lacea autem, casso vulnera, perlata est in parietem. De coniunctis post rem. 3. Reg. 3. Dixit autem mulier, cuius filius erat viuus, ad Regem (coniuncta sunt quippe viscera eius super filio suo.) obsecro Domine, date illi infantem viuum, & non occidatur. Econtrario illa dicebat: Nec mihi, nec tibi, sed diuidatur. Maxima propositio. Ex adiunctis adiuncta perpendi.

Antecedentia, & consequentia, differunt à superiori loco. Nam coniuncta non semper eueniunt, consequentia autem semper. Ea

B. ij.

enim

De arte Predicandi

enim dicuntur consequentia, quæ rem neces-
sariò consequuntur. Item & antecedentia, &
repugnatia. Quicquid enī antecedit quāque
rem, id cohæret rei necessariò. Et quicquid
repugnat, id eiusmodi est, ut cohærere nunquam
possit. De primo Ge. 38. Fornicata est Tha-
mar, nuntius tua, & videtur uter illius intu-
mescere. Antecedens enim est grauidā esse.
Consequens autem, concubuisse. Nec enim
quæritur hīc, quid prius tempore sit, quidū
posterior. Maxima propositio. Positio ante-
cedente, comitari quod subsequitur: & per-
empto consequente, perimi quod antecedit.

Repugnantia autem sunt contrariorum
consequentia, ut vigilare, dormire contraria
sunt, & stertere dormientibus adiunctum
est. Stertere igitur, ac vigilare repugnantia
sunt. Ab his fit argumentum: Tūne illum vi-
gilare dicas qui sterterit? Eiusmodi est fre-
quens in Proverbijs Salomonis, ut Proverb.
12. Fatuus statim indicat irā suam. Qui au-
tem dissimulat iniuriam, callidus est. Maxi-
ma propositio. Repugnantia sibi conuenire
non posse.

C A V S A efficiens est, quæ quamlibet rē
præcedens efficit, non tempore, sed propri-
tate naturæ, ut sol in medio cœli, & non fe-
stina-

stinauit occubere spacio vnius diei. Igitur nō fuit antè, & postea tam longa dies. Maxima propositio. Vbi causa est, inde effectum deesse non posse.

Effectum est, quod efficit causa. Ab hoc transsumitur argumentum. Matth. 7. A fructibus eorum cognoscetis eos. Nūquid colligunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus? Item, Non potest arbor mala bonos fructus facere, neque arbor bona malos fructus facere.

Argumentum siue locus ab effectis. Maxima propositio. Vbi effectum est, causam abesse non posse.

C O M P A R A T I O maioris est, quotiens id, quod minus est, maiori comparatur. Ab hoc loco sic argumentabimur. Ioan. 15. Nō est seruus maior domino suo. Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Si sermonē meū seruauerunt, & vestrum seruabunt. Argumentum à comparatione maioris. Maxima propositio. Quod in re maiore valet, valeat in minore. Item, si maius adest, etiam id, quod minus.

M I N O R I S comparatio est, quotiens maior res confertur minori. Ex eo capitur argumentum hoc modo: Ad Hebræos. 9. Si B. iij. enim

De arte Predicandi

enim sanguis hircorum, & taurorum, & cinis
vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad e-
mundationem carnis, quanto magis sanguis
Christi, qui per spiritum sanctum semetip-
sum obtulit immaculatum Deo, emundavit
conscientiam nostram ab operibus mortis
ad seruendum Deo viuenti? Locus à inno-
re. Maxima propositio. Quod in re minore
valet, valeat in maiore. Item si minus abest,
& maius abesse videtur.

P A R I A dicuntur, quæ eiusdem conditio-
nis sunt. Ab eo loco ita fit argumentum,
prima ad Corinth. 9. Nunquid non habe-
mus potestatem sororem mulierculam cir-
cunducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fra-
tres Domini, & Cephas? Aut solus ego, &
Barnabas non habemus potestatem hoc o-
perandi? Locus à comparatione parium.
Maxima Rerum parium idem esse iuditium.

Nunc dicendum est de ijs quæ extrinse-
cus assumuntur, & vocantur testimonia, quo
nomine omnia comprehenduntur, quæ ab a-
liqua re externa sumuntur ad faciendam fi-
dem, ut sunt oracula, autoritates, confessio-
na, vulgi opiniones, sœctæ, pacta, sententiae,
iudicia, consuetudo, usus, leges.

Q R A C V L A sunt, à quodam diuino nu-
mīne,

mine prodata vaticinia, ut Numeri. 24. Venient in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, vastabuntque Hebreos, & ad extremum etiam ipsi peribunt.

Autoritas, est probabile dictum sapientis, vel alicuius famati viri, atque præstantis in arte sua, ut est illud Pauli ad Tit. I. Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces. Testimonium hoc verum est.

Confessata sunt, quæ ab aliquo extorquentur veritatis indagandæ causa, quale est illud Matthæi. 8. Et ecce clamauerunt dæmoniaci, dicentes: Quid nobis, & tibi, Iesu, fili dei? Venisti huc ante tempus torque-re nos?

Vulgi opinio, est certa fama, quæ omnibus videtur, vnde illud Marci. II. Timemus populum. Omnes enim habebat Ioanem, quia verè propheta esset.

Secta est, certæ disciplinæ, alteri aduersæ, imitatio, vnde illud Actuum. 23. Viri fratres: Ego Phariseus sum, filius Phariseorum. De spe & resurrectione mortuorum ego iudicor. Et cum hæc dixisset Paulus, facta est dissensio inter Pharisæos, & Saducæos.

PACTA, sunt conuentiones aliquarum
B. iiiij. par-

De arte Prædicandi

partium in idem tendentium, ut Luc. 22. Et
pacti sunt pecuniam illi dare, & spopondit,
Ducitur ergo argumentum ex hoc loco. Ioá.
6. Dicebat autem de Iuda Simonis Iscario-
ta. Hic enim erat traditurus eum.

— Iuditium, est futurorum æqua cogitatio.
Proverbiorum. i 2. Cogitationes iustorum
iuditia. Inde sumitur argumentum hoc mo-
do. Math. 16. Facto vespere, dicitis serenum
erit (rubicūdum est enim cœlum,) & mane,
hodie tempestas, Rutilat enim triste cœlum.

— Sententia, est iudicis voluntas verbo, aut
scriptis, promulgata. Ad hoc conuenit, quod
scribitur Deuteronomij. 17. Et facies quod-
cunque dixerint, qui præsunt loco, sequēris
sententiam eorum.

— Consuetudo, est diuturnitas morum, con-
sensu populi approbata, vnde sic ducimus
argumentum: Gen. 29. Non est in loco no-
stro consuetudinis, ut minores antè trada-
mus ad huptias. Imple igitur hebdomadam
dierum huius copulæ, & hanc quoque dabo
tibi, scilicet ipsam Rachel tibi Iacob.

— Vsus, est contrectatio rei. Ab hoc loco sic
ducitur argumentum. Ad Rom. primo: Im-
mutauerunt naturale vsum in eum vsum, qui
est contra naturam.

LEX, est sanctio præcipiens iusta, & prohibens aduersa. Vnde est argumenti maxima proposi^tio, ad Rom. 2. Quicunque in leg^e peccauerunt, per legem iudicabuntur.

D E A R G U M E N T A T I O N E.

REP^{ET}ITIS igitur locis, qui sint causæ adiumento, nosse oportet quemadmodū argumentationes ornatè, & absolutè, tractare possimus. Sic & ipsi meminisse poterimus, quid quoquo loco dixerimus, & auditor argumentationum distributionem facile retinebit.

Perfecta itaque argumentatio in quinque partes distribuitur, Propositionē, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem.

Proponitur summatim, quid probari volumus.

Ratio breuis ostendit verum esse, quod intendimus.

Confirmatur ea ratio breuiter pluribus argumentis.

Exornatur confirmationis, rei honestandæ & locupletandæ, causa.

Complectimur finaliter quam breuissimè partes argumentationis.

Exemplum ex epistola Pauli ad Hebreos
B. v. summa-

De arte Prædicandi

fumamus. Sic proponit Paulus cap.6. Quòd Iesus, præcursor pro nobis, introiuit interiora velaminis secundum ordinem Melchisedec, pontifex factus in æternum.

Rationem propositionis ostendit ex cōditionib^o ipsi^o Melchisedec & ei^o similitudine.

Confirmat rationem ex obuiatione, ex benedictione, ex decimatione, ex nominis interpretatione, ex genealogia, ex infinitate. Item à contrario sic, quòd non secundum Aaron, quòd ex alia tribu, quòd ex iureiurando in æternum.

Exornationes horum omnium patent per totum capitulum septimum.

Concludit in cap.8, finaliter complectendo sic: Talem igitur habemus pontificem, qui confedit in dextra throni magnitudinis in cœlis. &c. quæ sequuntur.

Hæc argumentationis exercitatio ad plurima nobis est utilis, nō tātum ad præsentes homilias, ac sermones, verum etiam ad conficiendas epistolas, & consilia in senatu danda, & ad quælibet alia eloquia.

DE CONFUTATIONE.

Confutatio, est obiectorum satisfactio, per quam aduersariorum confirmatio, aut diluitur, aut alleuiatur. Diluitur modis dia-

dialecticorum ab Aristotele traditis. Alleui-
atur aggressione cuiusque grauissimi, vt cæ-
tera auditor vana credat. Intermissione, bre-
uitatis causa, si tempus daretur, planè satis-
facturi.

Promissione solutionis, si antea pauca di-
xerimus, quorum multitudine auditorē ob-
ruimus, in tantum obtundendo, vt promis-
sæ solutionis immemor fiat.

Attenuatione, ostendentes amplificando
suisse possibile, quod aduersarij dixerunt im-
possible, aut alia mente factum, aut puni-
tum, aut poenitentia emendatum.

Admonitione, qua aduersarium, si in ar-
gumento eo perseveraret, in pericula casu-
rum minabimur.

Quæstione, duorum, vel plurium, ex qui-
bus malè alterum sit electurus aduersarius,
vel cui respondere non possit.

R E T O R S I O N E S argumentorum in
aduersarios.

Illusione, quando argumenta in risum re-
soluiimus.

Contemptione illorum, tanquam humili-
lia, extra propositum, doctis indigna præ-
tereuntes.

S V S P I C I O N E postremum. Nam quæ
probare

De arte Predicandi

probare non possumus, figuratis suspicionibus aspergenda sunt.

DE CONCLUSIONE.

Conclusio, est sermonis terminus, auditoris memoriam reficiens, & animum eius commouens, quæ alio nomine dicitur Peroratio.

Singulæ sermonis partes suos epilogos, & breuissimas conclusiones, recipiunt, præter diuisionem.

Conclusio, quæ pars est totius homiliae, siue sermonis ecclesiastici, constat enumeratione, & amplificatione.

Enumeratione est, per quam ordine colligimus, & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breuiter, ut renouetur, non redintegretur.

Curandū est, ne aut à principio, aut à lectione, repetatur sermonis enumeratio. Quapropter secundum diuisionem sumendum est enumerationis initium.

Amplificationis tota vis est, & mouere animos tepentes, & sedare commotos.

Motus, est incitatio animi, aut ad voluptatem, aut ad modestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem.

Ad voluptatem mouentur homines, aut cha-

charitate, vt Dei, angelorum, sanctorum, ecclesiæ: aut amore, vt fratum, coniugum, liberorum, familiarium, prælatorum, & officiorum in ecclesiæ: aut honestate, vt virtutum, maximæ earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem, ac mandatorum allevationem, & conscientiarum serenationem valent: aut decore, transferendo sensibilia ad intellectum, deinde ad mentem, demùm ad vitam angelicam.

Ex his & cohortationes sumuntur ad ea retinenda, & in eos, à quibus ea violata sunt, incitantur, & miseratio nascitur.

DE LOCIS COMMUNIBVS.

LOCI communes ad illud plurimùm sunt vtiæ, quibus aut incitandus, aut omni ratione, ad tempus, ad locum, ad causam, sermone moderandus est auditor. Vbi sæpe benevolentia ad odium, odium ad benevolentiam deducendum est. Qui tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus.

LOCI communes, quibus mouentur odium, & indignatio, & econtrario, amor, & voluptas, sumuntur.

AB autoritate, cùm exponimus quantæ curæ

De arte Predicandi

curę ea res fuerit deo, & angelis, patriarchis, & prophetis, alijsque sanctis, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui, ac legibus.

A relatione ad quos illę res pertineant, vtrum ad superiores nobis, an ad pares, an ad inferiores.

A facilitate imitandi, vel vitandi mala.

Ad is similitudine huius negotij ad alia.

A consilio, quod res sit deliberate ac dedita opera facta recensendo causas.

Ab exaggerando facinore, siue sit teturum, crudele, nepharium, tyrannicum, seu contraria, sit praeclarum, mite, humarum, nobile, ac regium.

A non vulgari, quoniā singulare sit factū.

A comparatione facinorum, quòd alterū sit altero melius aut peius, recensendo, vbi, quomodo, quando.

A consequentia rei, vbi exponemus acriter, & diligenter, vt agi res, & geri negotium videatur: rerum consequentium, & periculorum, atque incomodorum, siue bonorum, quę inde consequantur, enumeratione.

Demonstratione rem ipsam oculis subiungere possumus, vt si contra Iudaeos ostendamus cruentum sudarium, & spineam coronam

nam

nam Christi, & clavos, & crucem, & econtrario, ferta, palmam, miracula, honorem.

Cōuerſione atrocitatis in nos ipsos, vel nobis cōiunctos, si simili fortunę subiijceremur.

Commiseratio est, auditoris misericordiā captans serm o, quę his locis mouetur.

Vi fortunę, si ostenderimus stabilitatem, atque cōmutationem fortunę perpessę, vel patiētę etiam, à quibus minimē decuit, a uditori exemplo futuram.

Tolerantia, magni, excelsi, & fortis animi, & patientis incommodorum.

De prolatione singulorū incommodorum breuissima.

Conuertentia similis casus ad eos, qui audiunt, vel eorum charos amicos.

Humanitatis erga ceteros cōmunicatione.

Commendatione, iunctis precibus, obſe-
ervationibus, adiurationibus.

Vtilitate, qua omnia referuntur ad R.P.
commoda, & gloriam, atque exemplum au-
ditoris, posteritatisque memoriam.

Cōfessione, quasi deficiētis prę dolore, vt
cūm dico: Sed finis sit. Neque enim iā loqui
possim. Quę similes etiam actiones habere
debet, lachrymarum effusione, manum com-
plosione, brachiorum transuersione.

Quod

De arte Predicandi

Quod maximè in passione domini, & compa-
ssione beatæ Mariæ virginis, & cæterorum
sermonum funebrium actu, conuenit.

DE MEMORIA.

NVNC verò secundam artis partem ita
tractabim⁹, vt relicta naturali memoria
de artificiali tantum in præsentia dicamus.

Constat igitur artificialis memoria ex locis, & imaginibus, sicut tabule scriptura ex cera, & literis.

LO C O R V M quosdam constituit natura, quidam ingenio excogitantur, quidam ex his compositi conficiuntur.

LO C I sint mediocri luce, mediocri distantia, & in parte quieta, quantum fieri potest, siti, vt & re, & nomine possint imaginū rationi correspondere. Sicut autem nimia dilatatio, ita nimia cōpressio nocet. Cauendū igitur ne nimium dilatata, fusa, ac vaga incerta, anceps, & ignara mens, fluctuet: quod ne contingat, oportebit loca, quæ sumperis, egregiè notare, vt perpetuò nobis hærere possint. Nam imagines, sicut literæ, delentur ubi nihil vtimur. Loca verò, sicut cera remanebunt.

Plures loci debent esse, vt plures imagines collocare possimus.

Quin-

Quintilianus & Cicero, quintum quēque locum notandum commemorant, quod nobis aulas, aut cubilia intrantibus, facile fiet.

Locos ordine locatos à sinistra ego confuei recensere ad dexteram.

N V N C ad imaginum rationem transeamus. Quoniam igitur rerum similes imagines esse oportet, ex omnibus verbis natas nobis similitudines eligere debemus.

Similitudines autem sunt duplices, una rerum, altera verborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum consummatim ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cum vniuersitate nominis, & vocabulis, memoria imagine notatur.

Rei totius memoriam saepe una nota, & imagine simplici comprehendimus. Cum autem verborum similitudines imaginibus exprimere volemus, plus negotij suscipimus, & magis ingenium nostrum exercebimus.

Facilior est rerum imaginatio, verborum autem difficilior. Oportebit igitur in hac secunda memoriam naturalem crebro exercitare, ut vocabulis positis, ipsi nobis primum transeamus bis, aut ter, eundem verbum, seu vocabulorum ordinem, deinde cum im-

C **ginibus**

De arte Pradicandi

ginibus verba exprimamus: hoc modo natu-
ræ suppeditabitur doctrina.

Imaginum quædam facile sunt delebiles,
quædam longius manent. Paruæ enim res
visitatæ, & quotidianæ, facilius memoria elab-
buntur. At verò egregiæ, incredibiles, ridi-
culæ, insignes, & nouæ, diutius manent.

Sin autem similitudines multum cognitæ
nobis, & aliquid agentes cum insigni qua-
dam nota, vel pulchritudinis, vel turpitudi-
nis, aut certè ridiculi cuiusdam: ad eas con-
stituendas plurimum nos iuuare solent, quæ
sequuntur.

Effictio corporum, ut cùm senem facimus
tremulum, incuruum, lab'js demissis, canum.

Notatio effectuum, vt vorax lupus, timi-
dis lepores, sic leta iuuentus, tristis ienectus,
prodiga adolescentia, auaræ mulieres libera-
les viri, paliida famæ.

Etymologia, vt Philippus amator equo-
rum, Iacobus supplantator.

Onomatopœia, id est, cognitio verbi à
sono vocis, vt tarantara, hinnitus equi,
mugitus bœu, bombitus apū, grus gruit. &c.

Retrum effectus, vnde cuilibet mensi offi-
cia sua a signamus, cuilibet diei suum plane-
tan, vel hébdomadæ exercitium.

Arma

Arma, instrumenta, officia, suos indicant autores, ut mola, subucula, rastri.

Opposuit n̄ s̄pē suum contrarium significat, ut testudo pro velocitate secundum Ironiam.

Accidens etiam suum subiectum connotat, ut nigredo Aethiopem, fulcedo Italum, albedo belgas. Vnde verius :

Causa, vel opposuit, si nul, instrumenta, vel. aet^o,
Consimilis facient te meminisse rei.

Memoria aut̄ potissimum duo faciunt, positio sub ordine, & frequens meditatio.

Ad extremum plures huic arti literas reales adiungunt, quae multum valent imaginibus adpensare, seu tanquam notæ inustæ, quæ omnia debet assiduitas exercitationis diligenter experiri.

DE PRONUNCIATIONE.

DE duabus sermonis partibus suprà dictū est. Nunc proficisci ad instituta eius, quæ reliqui, & postrema est, pergemus.

Pronuntiatio, est gestus & vocis moderationis.

Gestus sit recto corporis statu, & quis pedibus, facie, oculisq; secundum naturam rectis: non facie humiliiter deiecta, nec arroganter supina, nec in latus rusticè inclinata, nec connuentibus, compressisue oculis.

C.ij.

Vultu

De arte Predicandi

Vultu quammodestissimo, non verecundo, non timido, non mœsto, nec etiam arroganti, vel audaci.

Manus sint nec immobiles, nec ut leuium histriorum nimirum ac indecorum gesticulantes, sed rei grauitate quadam ostendent, & quod vultus aduersatur, ipsæ repellant. Cauendum ne gestu ad latera verso, alterius lateris auditores vocem parum concipient.

Vitiosi gestus sunt, suspicere, & tacendo intueri laquearia, perficere faciem, crebro digitorum, labiorumque motu commentari, supercilia corrugare, manus intueri, infringere articulos, simulare sollicitudinem, & cætera id genus deformia.

Vox sit modesta, sedata, & auditori tamen sufficiens, ac exaudibilis. Vbi præiudicant, loci quantitas, auditorum multitudo, atque distâcia. Omnis autem nimetas vitanda est, ut voculatio non nimis expressa sit, cantare, enim & modulari vitiosissimum est, nec sic depressa, ut etiam à proximè astantibus, vix aut minimè audiatur. Quo vitio in sermonis principio quidam, & eorum quamplurimi stultè laborant, putantes ad vnguem obsernare illud Ciceronis in tertio ad Herenium, qui ait: Quammaximè sedata, & depresso

voce

voce principia dicemus. Qui enim vocem iubet deprimere, is nec taciturnitatem laudat, nec missitare præcipit, sed dicere, ut facile audiat, licet sedato sono.

Distincta sit, singulis litteris suo sono pronunciatis, non lingua balbutienti, nec nimium accelerata, non naso resonante, tussi, sputo, emunctione, labiorum motu, quasi fauibus aliquid obstruerit, confuso murmur, aut quasi memoria fefellerit, silentio deformata.

Virilis sit pronunciatio, à pectori resonans, non pinguis, subsurda exilis, effeminata.

Dulcis sit, non acerba & agrestis, non acutis exclamationibus violenta.

Præuisa sit, ut dum præsens sententia pronunciatur, proxima oculo, aut mente prouideatur.

Exordium æquabili voce. Narratio punctuata, & rerum, ac personarum proprietates representante recitanda est.

Confirmatio & refutatio, adauertiore sono cum quadam honesta varietate. Si autem iocosus quispiam incidat sermo, eum cū parua, prudentique risus significatione ostendemus.

Conclusio, virili vultu, voce tonanti, com-
C. iij. muta-

De sacris Contionibus.

mutationibus crebris, & debita celeritate
proferatur.

Commisserationem verò, voce humili, &
sono inclinato, crebris interuallis, luctuoso
piangore, mæsto, & conturbato vultu pro-
feramus.

Exrema in oratione, vno spiritu conti-
nenter multa dicamus, vt auditoris animum
q̄ vehementissimè moueamus.

Hec omnia duo nobis copiosissimè sub-
ministrabunt, & optimorum initatio, & ex-
ercitatio indefessa.

*Finit liber congestorum Joannis Reuchlini
Phorcensis. L.L. doctoris, tempore pe-
stilentialis editus in Dencker-
dorff. Prid. Idus Sept.*

ANNO M. D. II.

REUCHLINI
PHORCENSIS

20
Ratio breuis Sacrarum

CONCIONVM TRACTAN-
darum, à quodam docto, & pio
rhapsodo, Philippi Melan-
thonis, similia, congeta.

VIA hēc nostra p̄sens dis-
putatio, tum Dialectices,
tum etiā Rhetorices verum
vsum indicabit, omnisq; ex
illarum artium, quibus dicē-
di ratio à prudentibus viris
tradita est, p̄ceptis proficiscitur, sunt no-
bis principio illarum artiū generaliora vo-
cabula, quibus s̄epius nobis vtendum erit,
explicanda, ne imperitus lector in re perin-
de difficiū statim in ipso vestibulo impin-
gat. Quemadmodum enim ad ciuitatem
aliquam iter faciūr muluū prode-
rit, si earum, per quas iter faciendum est,
villarum, & pagorum teneat nomina: sic
infeliciter in his artibus versabitur, qui
quæ ipsarum sint nomina, ignorabit.
Et quemadmodum, priusquam faber do-
mum ædificare discat, instrumentorum tum
nomina, tum vsum inquirit: sic principio
diligenter videndum; quid in his artibus
C.iiiij. exor-

De sacris Contionibus.

exordium, quid prōpositionem doctri homi-
nes adpellarint.

Exordium.

Exordij ex-
emplum.

Dixerunt exordium, vt inde auspicemur, ingressum quendam ad rem, de qua dicurus sis, cum ceu via ad eam rem, quam traētaturi sumus, sternitur, vt si in euangelio de nuptijs in Cana, sic prefationem instituas. Vide-
tis quam variè satan, ne in hūc ordinem nos coniunctionis, impedit. Vtitur primò specie iustitiae, & sanctitatis, quod monachi, & sa-
cerdotes, qui suā sanctitatem omnibus pro-
batam volunt, ceu pestem matrimonium ab-
hominentur. Nostram carnem quoque, &
sensem sic malignus spiritus exagitat, vt ma-
lant homines cum magna valetudinis, & rei
domesticæ, & fainæ iactura, incertam libi-
dinem, quam coniugium sequi. Cū ergo
comendationē nobis ordinē eū hoc Christi
exemplo euangelista esse voluerit, diligen-
ter obseruanda historia hæc est, vt nos con-
tra tam varias satanæ technas, carnisque no-
stræ libidinei, defendere, sanctumque ma-
trimonium sequi possimus. Huiusmodi præ-
fationes, quibus paramus nobis aditum ad
rem, exordia rhetores dixerunt. Quibus, in
sacris cencionibus vtuntur, ea ferè semper
attentionis loco absoluuntur: docilitatem, &
bene-

benevolentiam, qui reliqui exordiorum loci sunt, ferè negligunt. Dicitur autem is attentionis locus, cum nos de magnis, necessarijs, notis, aut ignotis, item de utilibus dicturos pollicetur. &c. His enim sit, ut attentius nos audiant homines.

Narrationem vocant, cum simpliciter res aliqua, ut vel gesta, vel gerenda est, exponitur. Ut si narres hoc euangelion simpliciter, sicut ab euangelista descriptum est. Narratio.

Propositionem, dixerunt eam sententiam
quæ potissimum tractatur, & ad quam con-
firmardam, adhibentur rationes. Qui ante
hoc tempus docuerunt, hac ferè sunt usi ra-
tione, priusquam euangelium recitarét, ge-
neralem aliquam sententiam proposuerunt,
quam bono nomine thema adpellabát. Eam
sententiam deinde per totum sermonem tra-
ctabant, quæ propriè propositio est, & vix
commodius vertas Græcum nomen thema
quam propositionem. Propositio erit in eo,
quo suprà usi sumus exemplo, amplectendū
esse matrūm opium christianis.

Iam statim merūt circunspicit huius sententiae rationes, quare et sequendum matrimonium? Docent autem sacræ literæ, ideo sequendum esse, quia creauerit Deus ma...

De sacris Concionibus.

lum & fœminam, propter creationem dei, & necessitatem. Atq; hęc potissima est ratio, quod sic conditi à Deo simus. Rationes igitur, quę sic ad probandum adhibentur, argumenta dicuntur. Totum autem locum, confirmationem vocarunt.

Confirmatio.

Sunt autem alię quoq; rationes, quę quamquam remotiores sunt, non tamen paucū ad persuadendum faciunt. Dignitas scilicet huius ordinis, quod à deo sit institutus. Iam si hoc addas, monachos suos ordines, propter eos, qui primi autores fuerūt, sancte coluisse, & fecisse maximos: matrimonium autem non Franciscum, nō Dominicum, sed ipsum Deum habuisse autorein. Præstare igitur legę omnibus ordinibus, huc ornamenta, & amplificationes adpellantur. Huc adhibenda sunt sententiæ è sacris literis, quæ ad dignitatem matrimonij faciunt.

Ornamenta.
Amplificatio.
n. s.

Iam si illorum qui matrimonium improbant, refellas sententiam, & rationes, eā partem confutationem dixerunt. Hoc autem obseruandū est, singulos locos, tum exordium, tum confirmationem, tum ipsa argumenta. &c. singulas habere propositiones. Nomine enim propositionis dupliciter videntur. Alias propositionem vocant eam senten-

sententiam, ad quam omnia argumenta referuntur, quæque per totum sermonem tractatur, & exponitur. Aliás generaliter omnem sententiam propositionem vocant, cui rationes subiiciuntur. Habent autem suas rationes exordia, habent suas rationes singula argumenta. Ea igitur sententia, ad quam illę referuntur propositio vocatur, quod scilicet quēadmodū quæ propriè propositio dicitur, per totum orationis tractatur corpus, ita hæc suum peruagatur locum, & sicut illa in tota oratione, sic hęc in sua parte dominetur.

Epilogum dixerunt, cùm iam ad finem festinat cratio, & aut breuiter repetuntur totius argumēti, quod tractasti, capita, aut excitantur animi hominum, vel vehementiore, vel mitiore aliqua oratione. Simpliciter, epilogus est cōclusio habitæ orationis. Quēadmodum autem singulæ orationis partes, suas habent propositiones: sic etiam suos epilogos habent. Is autem qui vniuersam orationem claudit, peroratio proprio nomine adpellatur.

Exposuimus hactenus nomina, quibus paulò pōst sēpius in exemplis sumus usuti.

Iam ipsam rē tractandarū sacrarū contionum,

De sacris Concionibus.

Duplicia.
Themata.

Composita.

De generibus
contionis, Di-
dacticō & de-
liberatō.

nūm, quantum patiūtur nostri ingenij vires, aperiemus. Libet autem principiō sic omnes distinguere, quōd aut simplex nomen aliquod explicent, vt si de iustitia, de religione, de fide, de operibus charitatis, doceas, aut integrā aliquam orationem, quam dialectici compositam quæstionem adpellant, vt si doceas, iustitia est ex fide, iustitia non est ex operibus, religio est donum dei summum, nō paratur nostris viribus, Sacra menta sunt ad confirmandam fidem, non tantū sunt ceu notę, quibus distinguātur christiani à non christianis.

Sunt autem composita themata duplia. Quædā enim simpliciter docent, qualia illa sunt, quæ supra proposui. Quædam vel adhortantur, vel dehortantur, vt si dicas, literas esse discendas, esse amplectendum matrimonium, charitatis opera esse intermitenda. &c. Tractantur autem huiusmodi cōtiones longè alia ratione, quām illa quæ docent tantū, sicut videbimus.

Iam singulorum exempla proponemus, vt habeas quod in simili tractatione possis imitari. Quanquam autem omnia ē dialecticorum præceptis petita sint, & possit exercitatus aliquis illis contentus esse, quia tamen nulla

nulla istinc exempla ad hunc usum proposita sunt, spero fore, ut aliquid ex hac tamen nostra traditione fructus capias. At primò quidem de simplicibus thematis agemus, dicimus, tractabimus.

DE SIMPLICIBVS TH EMATIS.

CVm igitur una aliqua vox explicada est: primo omnium de Definitione erit constituendum. Deinde quærendæ causæ, post partes, ultimò officia, seu usus. Quemadmodum autem speculum bene politum, certissimè reddit forinam: ita non potest certius videri quid res sit, nisi eam definitione circumscriperis. Si quis tibi magnificè prædicaret ingentem aliquem thesaurum, tu autem neque quid aurum, neque quid argentum esset, nosse, vanam nimirum, quantumuis magnifica, esset prædicatio. Ita is deum rectissimè docebit, qui primò quid res sit, inde usum rei, explicarit.

Si igitur institutus esset sermo de fide: **D**efinitio, primò omnium quærenda erit Definition, quid sit fides. Nisi enim definitionem præmiseris, quæ ceu viam reliquæ disputationi sternat, nihil intelligent auditores. Nō possunt autem hic tradi certa definitionum precepta. Nam aut ea ex Dialectica petenda sunt,

De sacris Contionibus.

sunt, aut si qui rudiores sunt, integras definitiones ex Phili. pi locis, item ex Coloss. petent, vbi certas, & ab solutas omnium Christianæ religionis capitum descriptio-
Fides quid sitnes inuenient. Fides igitur est affectus, qui certò assentitur promissionibus dei, & com-
minationibus.

Ia^gnum ian est aliqua ex parte fundamen-
tum. Pergamus iam, & causas quoque vide-
amus. Nam hoc secundo loco est agendum.
Porro, cum causas querimus, ferè queri-
mus unde res aliqua ducat principium, aut
sicut Dialetici dicunt, quam habeat cau-
sam efficientem, ut si queram de causa ca-
loris, dicam vel solem, vel ignem esse.

Materia.

Materiā enim propriè accidentia non ha-
bēt, & causa finalis sub postrema quēstione,
vbi de officio queritur, tractatur. Formam
quoque in accidentibus non curamus, quod
ipsa accidentia sint formæ. Fidei iam causa
est spiritus sanctus, qui primò mentes cog-
nitione peccati, & iuditio dei terret. Postea
affectū in nobis creat, ut credamus, & quod ea ad
nos pertineant. Postulat Dauid à Deo mū-
dum cor. Ergo clare patet nostras vires fi-
dem efficere non posse.

Pinis.
Forma.

Sic

Sic tum definitiones, tum causæ petendæ ex sacris literis sunt. Solæ enim illæ docent, quid fides, quid religio sit, habentque exempla fidei. Omnes omnium gentilium libri nihil hac de re tradunt, & quod nostra ratio, si in sacris versetur rebus, in tenebris, quod aiunt, saltat, neque quicquam harum rerum intelligit. Qui igitur sacrarum literarum diligens lector fuerit, tum ex collatione multarum sententiarum, tum exemplis sanctorum, facile & quid fides sit, & quæ eius causæ, perspiciet.

In talibus disputationibus improprematerię nomine utuntur, cum dicunt materiam non ex qua aliquid sit, sed circa quam rem versetur, item in quo hæreat subiecto. Sic ^{Materiæ} medicinæ materiam dicunt morbos, quod scilicet circa morbos medicina versetur, eosque curet, non quod sicut ex lapidibus dominus, ita ex morbis medicina constet. Videbimus autem & nos materiam quoq; fidei, quæ ex definitione colligitur. Cū enim statuimus fidem esse assentiri promissionibus, & comminationibus diuinis, sequitur fidem versari circa illas duas res, esseque externum hoc verbum materiam fidei, in qua se exerceat, ut in curandis morbis medicus.

Sub-

De sacris Contionibus.

Subiectum autem, vel in quo hæreat fides, est animus, seu mens, non manus, aut oculi, &c. Videmus autem hinc quām longè fides distet ab operibus, cūm hæc in intimo corde sit reposita, illa ex extremis corporis partibus hæreant, manibus, pedibus, lingua. &c.

Partes.

Vbi causas tractaueris, videndum quoque est, quas ea res habeat partes, vna ne sit, an plura contineat. Est autem tam necessaria hæc pars, quām definitio, Neque enim fieri potest, ut recte is doceat, qui non diuidit commodè. Nam si de religione, quam constat esse cultū dei, instituta esset disputatio, neque eam in suas partes, fidem scilicet, & timorem, diuideres, sed alterum omitteres: mala nimirum ea esset tractatio. Debet autem hic tertius locus eò quoque nobis esse commendator, quod ex eo petant plerunque definitiones. Rectè enim is definiet religionem, qui dicet esse cultum Dei, qui sit in timore, & fiducia in deum positus. Et intelligi potest, quid sit corpus humanum, si dicas esse, quod constet ex capite, collo, pectori, ventre, manibus, & pedibus. &c. Verum non omnia nomina sic diuiduntur. Pleraque enim vna tantum, & simplicem rem significant, quæ nullas partes, seu species habet;

De sacris Concionibus.

25

bet. Sic fidei nomen simplex est, neque in
plura diuiditur, sed simpliciter verbi dei af-
senturi significat. Nam quod fidem in ve-
ram, & falsam diuidunt, non puto necesse.
Neque enim est fides, quæ sit falsa. Nam quod
monachi, & iustitiarij in sua opera cōfidūt,
ea non est fides Natura enim fidei in verbo
hæret, non in operibus, sicut est in defini-
tione. Possunt tamen ista quoque adhiberi
amplificandi, & docendi gratia. Si enim lon-
gius in una re commorēris, altius infigitur
ea animis hominum. Et hoc faciendum est
ijs, qui docent, ut subinde inculcent animis
illos abusus, qui in ecclesia fuerunt. Adfert
enim ea res lucem orationi, & facit quoque
commendatiorem veram doctrinam. Verū
ea de re infrā in exemplo copiosius ageimus.

Postremus locus simplicium thematum
tractandorum hic est videre officiū, seu usum
rei. Vocarunt dialectici effectum. Itē finalē
causam. Aedium usus hic est, defendere nos
ab iniquitate aëris, item ut nos, & nostra in
illis tutò esse possimus. Sic fidei quoque ali-
quis erit usus. Neque enim res aliqua est, cu-
ius non sit certus usus & finis. Verum & hæc
pars non aliunde, quām ex sacris literis est
petenda. Cūm enim ratio fidem prorsus ig-

D norat,

De sacris Concionibus.

morat, de vsu quoque ipsius nihil certi statuere potest. Verum fidei officium sic descripsit. Abacuc. 2. Iustus ex fide viuet. Item arbitramur hominem iustificari ex fide in Christum &c. Hoc enim proprium fidei officium est, purificare cor, ut Petrus dicit in act. nosque iustos facere ea iustitia, quam deus probat, atque hic primus fructus est, quem & aliis sequitur, ut habeamus vitam æternam, ut possimus consistere deo iudicante, ut Satanæ possimus insidias præuidere, superare, & contemnere.

Possunt ad hunc locum annumerari etiam charitatis opera, quæ tam certò fidem sequuntur, quam lux solem. Atque hic vides quos promissiones omnes pertineant, nempe ad eos tantum, qui credunt. Quanquam enim externa opera æternæ vite promissiones habeant, non tamen ea sunt accipiendæ, nisi de ijs, quæ ex fide proficiscuntur. Sola enim fides promissionem vitæ habet, ciuilis operum iustitia promissiones temporales tantum habet, sicut scriptum est: Qui fecerit hæc, viuet in eis, &c. Hoc quidem modo simplices quæstiones omnes explicandæ illerunt, qui certi aliquid ita docere vult, ut intel-

intelligi ab auditoribus possit.
Cesta aq[ue] iam est materia, è qua do-
mum extineimus, ligna, lapides, omnia de-
niq[ue] pro rei v[er]su lūne tō importata, nihil de-
est amplius, q[ua]m ve tum poliantur, tum
aptè compingantur. Neque enim si h[ec] ita
communiter pro concione dicas, intelli-
gent auditores, & ceu rūdis, & nondum elab-
orata materia, asperiora erunt h[ec], q[ua]ntu[m]
quæ ammis homiaum adh[er]escere possint:
instrumentis iam opus erit, quib[us] mate-
ries poliatur. Adferendum ad h[ec] est iam
dicendi genus popularius, ac copiosius, &
quemadmodum impulsa vela ventis na-
uem sine negotio ferunt, sic ad h[ec] com-
modè propoundenda tale orationis genus re-
quirit, quo ceu vento aliquo inspiratæ res
sine negotio vlo in auditorium animos fe-
rantur. Sant tenues illæ rerum, ceu notæ, ap-
tis similitudinibus exornandæ, contrarijs
sententijs augendæ, distinguendæ exempli-
rum copia, neque illorum quicquam, quæ
ad orationem augendam ornandamque vi-
dentur conferre, prætermittendum est dili-
genti doctori.

Parabitur autem talis dicendi facultas sic,
ad magnū dicendi v[er]sum diligentem Eth-
nicorum
D.ij.

Ornamētū
Amplifica-
cione.

De sacris Concionibus.

norat, de usu quoque ipsius nihil certum
esse potest. Verum fidei officium facili-
er sit. Abacuc. 2. Iustus ex fidem vivet. In
tramus hominem iustificatum fidei in Co-
stum &c. Hoc enim proprium fidei officium
est, purificare cor, ut Regnū Iesu in nobis
que iustos facere ea iustitia, quam deus emi-
bat, atque hic primum fructus est, quem filius
Ius sequitur, ut habemus vitam aeternam
ut possimus consistere deo iudicante. ut San-
tanæ possimus insidias preuidere, superare
& contemnere.

Possunt ad hunc locum annumerari, etiam
charitatis opera, quæ tam certò fidem sequi-
tur, quam lux solem. Atque hic vides ad quæ
promissiones omnes pertineant, nempe ad
eos tantum, qui credunt. Quanquam enim
externa opera aeternæ vitæ promissiones ha-
beant, non tamen ex sunt accipienda, nisi
de ijs, quæ ex fide proficiuntur. Sola enim
fides promissionem vitæ habet, ciuiliis ope-
rum iustitia promissiones temporales tan-
tum habet, sicut scriptum est: Qui fecerit
hæc, viuet in eis, &c. Hoc quidem modo
simplices quæstiones omnes explicanda illi-
erunt, qui certi aliquid ita docere vult.

inter quod nisi esset in alijs exemplis tractandis. Nam cationem amplificandi, id est quae supra nihil traditum est, iam in ipsa quoque tractatione addemus.
SUSMPLVM SIMPLACIS THE-
MANIR DE FIDE. Historia sic de le-
gatione prof. Musbeis octavo.

Ratus vñtrum in hoc genere declamatio exordium.
num exordijs. Sic enim simpliciter pro-
poni solet, prædicare nobis hoc euangelium
idem. Nos igitur fidem iam tractabimus,
atque haec est propositio, scilicet ea senten-
cia, quæ per totum sermonem vnica tracta-
tur, seu cù quid dicturi simus, proponimus.
Verum ne quid hic desideretur, ceu in iusta
declamatione, addemus quodq; corpori ca-
piti. Sic enim poteris præfari. Recitam hi-
Rom. Videlis autem nihil in his duobus, tu
in leproso, tum in centurione, quam fidem
predicari. Merito igitur & nos, quid, & qua-
lis fides sit, tractauerimus. Neque autem va-
num hoc Christi præconiū putabitis. Nam
cum & dei sit filius, & præceptum diuinitus
habeamus, hunc audite, non oscitanter ac-
cipienda est haec prædicatio, sed summo stu-
dio, ac diligentia estimanda, ac ponderada.

D iij Facit

De sacris Concionibus.

scriptores
gentiles.

nicorum scriptorum adhibueris lectionem. Quemadmodum enim fieri impossibile est, vel in mediocriter pingere ex solis præceptis, si non habeas magistrum, qui manum in ducentis lineis primò dirigat, deinde nisi ex ampla proposita se zwaris: sic cum nulla alia exempla, nullos alios magistros, quam veteres illos, habemus, nisi ad illorum exemplum nos comparauerimus, cādemq; quam ipsi, in dicendo secuti fuerimus rationem, nil proinouebimus. Quia autem longè feli cius is, qui in docendi officio est, promptū docendi continuum usum, dispositionem orationis alicuius in Virgilio, aut alio scriptore intelliget, quam qui sine illo dicendi usu, eam quantumvis diligenter legit: neutiquam cōmittere debent, qui publicè sacras res docent, vt non aliquando ad illos solos eloquentiæ magistros recurrent, cùm hoc etiam confirmare ausim, cùm ad docendum vocati sint, debere illos ex officio hęc studia sequi, quę rationē bene, & recte dicendi tradūt. Verū quoniā rudiorib⁹ rationē quandā tractā datum sacrarum concionū tradere ingressi sumus: iam integrā subiiciemus declamationem, seu contionem de fide. Sic enim siet, vt melius superior ratio intelligatur, & poterit

poterit quoq; usui esse in alijs exemplis tractandis. Nam rationem amplificandi, idc qua superd mihi traditum est, iam in ipsa quoque tractatione addemus.

EXEMPLVM SIMPLICIS THE-
matis de fide. Historia sic de le-
ctione prof. Marchai octauo.

Rariis utimur in hoc genere declamatio- Exordium.
num exordijs. Sic enim simpliciter pro-
poni solet, prædicare nobis hoc euangelium
fidem. Nos igitur fidem iam tractabimus,
atque hæc est propositio, scilicet ea senten-
tia, quæ per totum sermonem vnica tra-
tetur, seu cù quid dicturi simus, proponimus.
Verùm ne quid hic desideretur, ceu in iusta
declamatione, addemus quoq; corpori ca-
put. Sic enim poteris præfari. Recitauis hi-
storiā. Vidētis autem nihil in his duobus, tū
in leproso, tum in centurione, quām fidem
prædicari. Meriūd igitur & nos, quid, & qua-
lis fides sit, tractauerimus. Neque autem va-
num hoc Christi præconiū putabitis. Nam Exordij ex-
cum & dei sit filius, & præceptum diuinitus emplum.
habeamus, hunc audite, non oscitanter ac-
cipienda est hæc prædicatio, sed summo stu-
dio, ac diligentia estimanda, ac ponderāda.

D iiij Facit

De sacrae Cœliumib[us]. I

Amplificatio
à minori.

Facit nobis s[ecundu]s fidem erudit[us], & ampli alius
cuius viri prædicatio, & nonnunquam sit,
vt quæ ante a contempsumus, multata senten-
tia admirari, ac laudibus vehere incipiamus,
postquam commendatio prudentis homi-
nis accesserit. Quia & æquius est in trahere
ea, quæ à Christo prædicantur. Quia autem
minus haec fidei prædicatio animos nostros
comouet, videmus p[ro]curum quam altè no-
bis doctrina opera sit infixa. Si enim hoc,
aut illud opus, quod oculis cerni, aut mani-
bus tangi poterat, commendasse certius ea
fierire nostros animos. Iam cum fidem
prædicet, quæ in corde sepulta, sensus no-
stros effugit, nemo admiratur, ac mo[re] com-
pletebitur, cum tamē ideo Christus eā prædi-
carit, vt excitaret animos nostros, & ab ista
operā specie reuocatos, in illum nos por-
tum duceret, in quo tui ab omnibus cum
mundi, tum Satanae impulsibus, tunc conſi-
stere possemus. Ut igitur & nos incipiamus
admirari ista, & certius quid fides sit, disca-
muis, exponā q[uod] potero planissimè, quid &
qualis illa, sit quod vel hoc nomine cautius,
ac diligentius est faciendum, quod priori-
bus seculis ab impijs doctoribus prædicata
sunt opera, vt vix è mentibus hominum o-

Sic videndum
est, vt exordio
ceuia sterna-
tur ad ingre-
diendam dis-
putacionem, ne
caput à corpo-
re dissentias.

pinio

pinio ista reuelli possit, operibus non tribuendam iustitiam. Et nostros animos etiam num inuitos ad se rapiunt opera, adeo difficile est certo statuere solam fidem iustificare. Spero autem ex illa tractatione omnia fore clara, & aperta.

At primò quidem longè falluntur illi qui putant fidem esse opinionem quandam temerè conceptam, aut qualem citra verbum dei homo sibi confinxit. Ut enim ipsa inter se nomina longissimè dissita sunt, sic quoq; longè diuersissimæ res sunt opinio, & fides. Est enim fides certus quidam assensus cordis, quo assentimur tum dei promissionibus, tum etiam comminationibus. Quām igitur certi oculi sunt, si sani sint, de colore quem vident, tam certò sentit cor deum adesse, deum curare nos, ac gubernare, nobis bene velle, remittere peccata, atque ignoscere. Reuera autem odisse peccatum, neque impunitam fore impietatem. Quia autem tam promissiones, q̄ comminationes credēdæ sunt, eriguntur promissionibus, cùm sentimus iram, ac iuditium dei, cùm Satan nos tentat, cùm nostra nos conscientia arguit & accusat. Et contra non tentati cōminationibus cohibemur, ne dissoluti, otiosi q; viuam^o,

Primus locus
quid sit alienus.

D. iiiij. ne

De sacris Concionibus.

ne vel gloria, vel ambitione præcipitemur: sic utrinque retinemur in verbo per fidem, ne vel desperatione, vel præsumptione vin-
camur.

Diligenter autem notandum est, quòd o-
mnia hæc tam certò statuat, & credat ani-
mus, quàm admotum ignem sentimus cale-
facere, & adurere. Neq; est fides existimand-
a ea, quæ non totum pectus occupauit, &
radices iam egit, ut quemadmodum antiqua
quercus aduersus ventorum impetus consi-
stit inconcussa: ita fides tentata, nihil de mi-
sericordia dei dubiter. Atq; hunc certum af-
fensus explicauit Christus Matthæi. 7. de
domo extructa super petram. Et autor Epi-
stolæ ad Hebr. sic definit: Fidem esse elen-
chum rerum non apparentium. Tam enim
certò adesse in tribulatione auxilium diui-
num sentit fides, quàm certò nostra conclu-
dit ratio, bis duo esse quatuor. Eléchū enim
vocat certam demonstrationem, qua conui-
ctus animus assentiri cogitur, sicut cogitur
animus consentire, denarium numerum ma-
iorem esse quaternario. Non autem longius
nobis exemplum est petendum. Videmus in
hoc centurione, quàm sit, firmus, & certus
affensus fides. Sic Elaias, sic Ezechias, con-

Sententie
qñz sunt cœu
testimonia,
ex petuntur
ex iacris li-
teris.

tra quām viderent oculi, quām audirent aures, quām mens colligeret, in ipsa desperatione auxilium diuinum, cēu longē venientem imbrem, videt, qui restinguat Assyrii ardorem, & libidinem. Possimus autem nos quoque fidei nostrae periculum facere cum cūm aduersa aliqua fortuna iactamur. Neq; enim fieri potest, vt qui adspirat ad Christū, non suos patiatur, sicut ille ait, inanes. Quod si succumbimus tentati, vel hac, vel illa calamitate, videmus quām longē ab illo firmitate assensu absimus. Precabimur igitur deum cum discipulis: Domine adauge nobis fidē.

Sed objiciat aliquis, Est quoq; fides in in-
stitorijs. Certò enim illi sentiunt, deo pla-
cere ipsorum opera. Quia autē certò sic cre-
dunt, igitur placent ea opera reuera deo. Sic
enim scriptum est: Sicut credis, ita fiat tibi.
Respondeo. Nostra opera non sunt funda-
mentum, quo innitatur fides, sed verbū dei. Dei.

Non igitur fides illa dicenda est, sed opinio.

Neque enim fixa est in firme, & certo fun-
damento. Nostra opera, opera carnis, & pe-
nituta sunt. Verbum autem dei perpetuum.
est, neque fallere nos potest. Videas etiam
hoc nostro tempore sub Papa multos, qui
sanctissimam agant vitam, neque malignus

D v ani-

Commodius
hic tractari
potuit mate-
rialis causa.
Materia circa
quam versa-
tur fides, non
sunt opera, sed
verbū dei:
versatur enim
circa verbum

De sacris Concionibus.

Intentio bona.

animus est: faciunt omnia mente, quod pertinet se deo gratificaturos. Non autem ille animus, seu, ut vocant, intentio bona, eos excusabit. Nam illa ipsa bona intentio arena est, & quicquid superstruitur, corruet, neque consistere poterit. Verbum autem, unicum Christum proponit nobis propitiatorem. In eum igitur fides dirigitur, & in illo promissiones omnes inueniuntur, quae tum ad spiritualem, tum corporalem vitam pertinent. Fidem igitur formant non opera nostra, non noster animus, sed verbum illud, quod legitur, quod auditur. Illud enim solum voluntatem dei nobis explicat, sicut dicit Ioannes: *Qui in sinu patris est, is enarravit nobis. Et nobis, non quod ratio, non quod noster noster animus suaserit, non quod inmundus magnificat, & praedicit, sequenda sunt, sed unicum hoc verbum. Omnia enim alia fallunt, & sunt incerta: hoc verbum fallere non potest.*

Est autem magna quæstio, num sit in homine liberum arbitrium, quo se comparet ad gratiam. Verum nos sic sentiemus, fidem non nostris viribus parari, sed esse summum, & maximum spiritus sancti opus, & donum, neque posse ita omnibus Dei verbis assestiti cor, nisi diuina vi exciterit. Sic David orat,

orar: Crea in me deus cor mundum. Spiritus
sancti hoc opus, nostra corda infidelitate, &
impiaitate oppressa, euoluere, sicque parare
ut certò assentiri verbis Dei possint.

Videmus igitur quām longē errent isti,
qui se ad gratiam parare volunt, cum hoc to-
tum spiritus sancti sit opus. Quemadmo-
dū igitur nunquam, nisi artificis manus ac-
cedat, è cæsa materia dominus sit: sic quoque
nisi cor prius à spiritu sancto, tenuiudis ma-
teria, solet, formetur & innouetur, non pos-
test credere Deo. Et ne quis se hic fallat, ra-
tiō illa naturalia dona, quae habet, non po-
test exuere; oculi vident, aures audiunt, a-
nimus cogitat, affectus impellunt, & si quae
sunt aliae actiones in corpore humano, illæ
eximis non omnes possunt. Iam fides hoc cul-
git, ut contra quām oculi vidēt, contra quām
aures audiunt, contra quām ratio colligit, a-
liquid statuat. In exēplo hoc erit clariss. Vi-
det Ezechias ingentem Assyrij exercitū iam
ferē ipsis portis insistere, audit blasphemias
ab impiō Rapsace, legit literas, ipse suam
infirmitatem, & neutiquam tantis copijs par-
esse possit, colligit. Contra tamen illa om-
nia sic semit. Nemo est, qui te oppugnat,
hoc

possunt hic
plura adhiberi
exempla, ut in
morte vita spe-
randā & cre-
denda est, in
peccato reti-
nenda iustitia.

De sacris Concionibus.

hoc quod vides, nō est exercitus armatorū, sed sunt culmi agrorum, conuictia ista Rapsacis sunt fabulæ emētīcē de ijs, quæ alio cogitantur mundo. Et tanè si hæc sine verbo statueret Ezechias, insanus meritò videri queat. Et apparet mundum nihil aliud iudicare fidem, quām insaniam, & furorem ex vino conceptū. Habet autem Ezechias verbum, illi innititur contra omnem rationem & sensum, adeò prorsus immutatur, & nouatur cor.

Neque est quòd pureius nostris viribus fidem effici, cuim ea omnes nostras vires & excellētissima in homine dona vincat, ac mutet. Spiritus sanctus primò cognitione peccati terret animos, pòst cum desperatione luctantibus verbum aliquod offert, quod ita animis imprimet, ut teu in lapides impressæ notæ, euelli denuo non possit. Illud verbum sic est in corde efficax, vt Satanè, peccatum, mortem, & quicquid malorum est, vincat, id quod paulo post commodiore loco tractabimus.

Tenetis iam aliqua ex parte quid sit fides, quod scilicet sit firmus, & certus assēlus, quo cor credit deo, tum promittenti, tum commandanti, quem spiritus sanctus donat, & largitur:

gitur: neque ergo ex nostris operibus spe-
ráda iustitia est. Et si qui sunt, qui in operib.
iustitiam ponunt, illi non minus, q̄ Lucifer
diuinitatem affectant. Hoc enim tribuunt
suis operibus, quod spiritus sancti opus, &
donum est. Atq; huc faciunt gratiarum acti-
ones sanctorum. Nam cum deo iustitiam ac-
ceptam referunt, testantur eam non suis o-
peribus, sed ex mera gratia dei se consecu-
tos. Neq; enim pro merito gratias agimus,
& qui se ab alio accepisse fatetur, nullas pro
prias iactat opes. Diximus autem immutari
prorsus, & quasi refingi sensus omnes post
conceptam animo fidem. Verum illud opera
non possunt.

Sed est aliqua quoque nota, qua certò di-
stinguitur fides ab operib^o, quę quāquā supe-
rius non nihil à nobis ostensa sit, commodius
tamen h̄ic repetitur. Nam qui operibus iu-
stitiam tribuunt, aut sentiunt quod opera se-
quatur fides, illi hoc non vident, quòd fides
tātum in animo h̄ereat, opera autem in cor-
poris actionibus externis. Neque enim ire,
palpare, videre, accipere, confirmare, nega-
re, fidei, sed corporis actiones sunt. Fides
autem in animo consistit, & moderatur acti-
ones corporis pro libitu. Sic sequuntur ope-
ra fi-

Tales sunt in
epistolis Pau-
li, & in psalmis

Altera pars
materie i que
subiecto tras-
tat, fides scilicet
in animo,
opera autem
autem in ma-
nibus pedibus
&c. ergo.

De sacris Conscientiis.

ra fidem, & non econtrà, id quod Christus quoque testatur: Non quod intrat in os. &c. Animus, inquit, si sit malus, malas quoque parit actiones, & impellit ad peccandum. Quemadmodum enim veneni vis, quæ in oculis Basilisci est, corruptit, & necat ea ad quæ fuerit delata: sic prauus animus suo obtutu, siue manus, siue pedes fuerint, inficit, ita ut non possint non peccare. Econtrà autem cor per fidem purgatum, & mundificatum, sic regit, & gubernat actiones humanas omnes, ne quid delinquent. Quantum igitur anima à corpore, tantum fides ab operibus distat, & quātò maior est dignitas animi, quām corporis, tantò minus cum fide conferenda sunt opera.

Porrò quemadmodū diuersæ cause sunt operum, & fidei (opera enim animus, fides spiritus sanctus parit) & quemadmodum in diuersis subiectis, ut sic dicam, h̄erent: sic quoq; effectus longè diuersissimi sunt. Fides igitur hoc efficit, ut nos iustificet, sicut in Romanis est: Arbitramur hominem iustificari ex fide. Item Abac. Iustus ex fide vivet. Item: Quicunq; in me crediderit, non gustabit mortem in æternū. Item: Qui crediderit & baptizat⁹ fuerit, saluus erit. In fide

Quartus locus
effectus seu
officia fidei;
fides præstet
nobis.

Est autem hic
locus copiosus.
Sime tractand⁹
propterea
quod ex effe-
ctibus dignita-
tem & magni-
itudinem rea-
colligamus.

pro-

proposita nobis est perpetua vita. Quanta autem hec sit, verbis dici non potest. Sed tamē si cu[m] eterna morte, ac pena incredulitatis, ea conferas, videbis aliquanto propius, quid sit. Hic verborū adhibenda est maior copia, itē collatio æternæ vite cum hac corporali vita, item voluptatum, ac bonorum corporalium cum futuris, ac spiritualibus, &c. In his elocutio potissimum dominatur.

Opponunt autem se vita[m], mors, peccatum, & satā. Satan nos ad peccandum allicit, peccatum nos dānat, mors totos abripit. Cōsistit cōtra hec fides, quę verbo credit, promittit fore, ut viuamus in sempiternum.

Hic si enumeres temptationum varia genera, quibus fidem oppugnat Satan, item quibus ad peccandum iritet, vides quantum se dicendi aperiat Pelagus. Fides oppugnatur desperatione, & peccatis. Peccata, quibus tentamur, etiam varia sunt. Eum, qui in officio verbi est, solicitat ambitio & gloria, senes, avaritia, iuuenes libido stimulat. Iam alij paupertate, alij morbis, alij fame, alij alio temptationis genere vexamur. In his omnibus vincit fides, nulla alia re, q[uod] quod verbo per spiritum sanctum confirmata, firmiter innititur, & h[ab]escit.

Amplificatio
per enumer-
tionem rheo-
ricam.

Fertia

De sacris Concionibus.

Tertius fructus fidei est oratio, in quam, ceu in copiæ cornu, omnes dititiae sunt conclusæ. Fides enim sola orat. Oratio autem imperat. Quicquid petieritis in nomine meo, dicit Christus, certò accipietis, Ioan. 14. & 16. In nomine Christi orare, est credere promissionibus, quæ propter Christum à deo patre nobis sunt factæ.

Amplificatio. Quod igitur tantum malum esse possit, quod opprimere possit credentem? Non famæ, non tribulatio, non angustia, non nuditas. Quemadmodum igitur vim à se armis miles depellit: sic fides oratione mala omnia vincit. Hac pugnat christiani. Quia autem promissa victoria verbo dei est, longè certius vincunt, quam mundus. Huc exempla ex sacris literis afferenda, sicut in Hebræis: Vice-runt fide patres regna. Nobile est, qualis est victoria Ezechiae, Esa. 38. & similes, Gedenis, Sampsonis. &c. Hic quoque immensus campus se aperit, quo expatieris.

Quartus fructus fidei, sunt omnis generis bona opera. Ea sunt rhetorica enumeratio recensenda. Sunt autem huc quoque adducendæ promissiones, quæ sunt de operibus, qualis illa, Remitte nobis debita nostra, sicut, &c. Item: Quicquid feceritis minimo ex meis.

meis. Item vos ægrotos non visitastis. &c. Non dedistis panem esurienti. Sic etiam operibus factæ promissiones, in fidem recidunt. Hæc omnia fides in credentibus gignit. Opera autem iustitiariorum tantum absunt ut idem efficiant, ut etiam ferè diuersa pariant. Nam cum sint opera sine fide peccata, mortem pro vita fortiuntur.

Secundo, conscientiam magis inquietam reddunt. Neq; enim certò statuere animus potest, si verbum dei intentione non habeat, hoc, vel illud opus deo placere. Tertio, inflant opera, & faciunt magis superbos. Non ergo orant pro remissione peccatorum.

Quarto, iustitiae operæ non sunt charitatis officia, sed consistunt in quibusdam externis ritibus, & moribus, & sic nihil simile est. Aestimare iam quisquam potest, quam sint perniciosi eiusmodi doctores, qui a fide, quæ sola promissiones in Christo consequuntur, ad opera, & ad nostra merita animos avertunt?

Sola enim fides iustos facit. Eam autem non nostra opera, non nostræ vires, sed spiritus sanctus in animis efficit. Et ntitur fides non ratione nostra, sed verbo. Verbum autem unicum Christum saluatorem nobis pro-

Peroratio in
qua p̄cipua
capita repe-
tuntur.

E.j. ponit;

De sacris Concionibus.

ponit: in illo, sicut videmus, absconditos
habent fideles omnes diuinitatis thesauros,
eternam vitam, praesidium contra omnia
mala, certam victoriam in omnibus pericu-
lis, & quicquid tandem ubiq; est boni. Nos,
quorum adhuc infirmior fides est, oremus,
ut deus aliquando nostri misertus, in animos
nostros suum spiritum infundat, ut & tam
opulentis promissionibus credere, & dignè
deo ambulare possimus. Amen.

Tractavi iam per suos locos, simplicius
forte, & rudius, questionem simplicem. In
illa autem posteriore parte longior esse no-
lui, sed satis duxi eum digito indicare locum,
è quo eruere tum rerum, tum verborum in-
gentem copiam possis. Iam breuiter unum,
aut alterum exemplū eiusdem generis sub-
ijciam, post ad composita themata accede-
mus.

DE THEMATE COMPOSITA.

Feci suprà duo genera thematum compo-
sitorum. Alia enim docent, alia verian-
tur in locis suasorijs, cum adhortamur, aut
dehortamur, commendamus, aut vituperam-
us aliquid. Neque enim necessarium fore
duxi, quamvis peculiaris & ab alijs diuersa
tractatio sit, ciuidem generis exemplum

pro-

proponere, ubi simpliciter tractatur scriptum, cum enim nihil eo genere vulgarius sit, nihil quoque facilius est. Dico autem id, ^{Simplex tractatio textus.} cum tractatur textus eo ordine simpliciter, quo scriptus est de verbo ad verbum. **Quia** autem etiam in ea tractatione nonnunquam vel simplex aliquod thema, vel locus communis explicatur: potest ea tractatio ex his, quae nos tractauimus, exemplis peti, neque ideo necesse est peculiaria eius rei praetexta tradere. **Hoc** tamen admonendum est, ut ^{Ordo certus,} etiam in illa simplici tractatione, quantu[m] fieri potest, omnia in certum ordinem cogatur, ceu membra membris subiecta, inter se omnia consentiant, & ut possit certi aliquid inde disci. Eius rei optima exempla sunt passim in sermonibus a Luthero scriptis. Videbis autem in illis, quam diligenter omnes rerum, personarum, locorum, temporum circumstantias rimetur, praesertim in historijs tractandis, & quomodo singula penes verba ponderet, id quod mirabilem rebus lucem adferat, & ad copiam orationis plurimum facit. **Hec** igitur iam de eo genere sufficient, nos ad ea, quae maiore artificio constat, & quae difficiliora inexercitatis videntur, *accedimus.*

De sacris Concionib[us].

Themat[um]
composita
duplicia.

Non difficile est distinguere ea, quæ docent, ab ijs, quæ hortantur, aut dehortantur. Ea enim, quæ docent, plerunq[ue] sunt aut de fide, aut iustificatione, aut de lege, aut de remissione peccatorū, aut similibus. Ideo enim hæc tractantur, ut instituantur animi hominum in vera fide. Nos hanc sententiam pro exemplo tractauimus ad Rom. 3. Statuimus autem hominem iustificari ex fide in Iesum Christum, sine operibus. In his, atq[ue] similibus exemplis, principio omnium diligenter explicandi sunt illi termini, ex quibus potissimum sententia constat, quales h[ic] sunt iustificari, & fides. Neque enim vñquam recte sententia aliqua explicabitur, nisi prius partes, ex quibus constat, diligenter exposueris. Non autem necesse est tam copiose omnia persequi, ut suprà in ratione simplicium thematum ostendimus. Sed complecti breuiter ceu uno fasce complicata sententiam debemus, eamq[ue] proponere. Explicatis igitur iam principalioribus thematis partibus, sententia, quam simplicissimè potest, proponenda est. Fides illa nos iustos facit coram Deo, non nostra opera.

Est autem hæc interpretatio sententia longius trahenda, propterea quod firius ea

²Explicanda
sententia.

adhæ-

3
Querendæ ra-
tiones seu te-
stimonia è sa-
cris literis.

adhærescat animis, quæ pluribus verbis di-
cuntur. Vbi autem sententiam sic explicaris,
colligendæ sunt ex sacris literis aliæ sen-
tentiaz, quibus ceu rationibus, & argumentis,
expositionem tuam comprobès. Quòd si
quæ obscuriores sunt, illæ quoq; indicandæ,
& tractandæ sunt. Debet autem summè ca-
ueri ab ijs, qui sacrâ docent, ne multam sen-
tentiarum congeriem connumerent. Hoc fa-
ciendum est, vt paucæ, atq; illæ aptissimæ, &
conuenientissimæ, & quoq; apertissimæ pro-
ducantur, in quibus explicandis semper ora-
tio ad institutam sententiam est dirigenda.
Satius enim est vnum, & alterum clarum te-
stimonium & firmum produxisse, quam
multas, quæ ad institutum non ita multum
faciant, sententias allegaſſe. Nam præter-
quam quòd incertis, & malè detortis scrip-
turis non confirmantur animi hominum,
obscuratur etiam res magis, ac magis, illa
sententiarum copia. Iudicium igitur ali-
quod requiritur, vt videas, quænam maximè
ad institutam propositionem tuam fa-
ciant, & non, vt quæque ſeſe prima obtu-
lerit sententia, proferenda est, ſed vt quæque
plurimum lucis attulerit, plurimum
que valuerit. Videmus autem hoc quoque

Sententiaz que
adferenda.

E iij ia

De sacris Concionibus.

in doctorum hominum disputationibus, & scriptis. Ij plerumq; vnam, aut alteram sententiam habent apertam, & grauem, quam aduersariorum infinitis rationibus, & scripturis opponunt, id quod nobis q. oq; cùm imperitam plebeculam docemus, faciendū est. Facilius enim ea intelligent, quæ minimum obscuritatis habent, & si non obruantur animi numero sententiarum, firmissimas retinebunt.

Cùm igitur nostram institutā propositionem confirmamus, illæ sententiæ quibus vtimur, certæ esse, & aperte debent. Quemadmodum enim in iudicijs illi testes, quorum suspecta fides est, reiiciuntur, sic quoq; in oratione non nisi illa adhibenda sunt, quæ sunt apertissima, & minimum ambiguitatis habent.

⁴
Exempla.

Proxiinus locus sunt exempla, quæ quamvis non tantum probent, quantum sententiæ, tamen ad probandum non nihil faciunt, & maximè orationi afferunt lumen, præcipue autem in suis oris sermonibus dominantur. Quemadmodum autem in colligendis sententijs precepi, sic & hic moneo, ut ea tantum exempla afferamus, quæ sint apertissimæ. Præterea hoc quoq; monendum est,

est, in narrandis historijs magnam circum-
stantiarum curam esse debere, vt omnia
quām commodissimè referantur. Nam cūm
illis oratio multum augeatur, ad perspicui-
tatem quoq; plurimūm conducunt. Non
autem fidei tantūm, sed incredulitatis quoq;
exempla sunt producenda, & non tam
Abrahæ fides prædicanda est, quām etiam
Cain, & Iudæ incredulitas, ac etiam despe-
ratio damnanda.

Postremus locus sunt contrariæ senten-
tiæ, seu consutatio eorum, quæ opponi pos-
sunt, qualia sunt: Charitas operit delicta,
exemplum Cornelij, sententia Iacobi, &
fimilia. Sunt autem semper obscuriora per
clariora exponēda, quod si quæ omnino dis-
sentiant, ea sunt interpretatione aliqua mi-
tiganda. Verum infra agemus de contrarijs
sententiis. Ad hunc ferè modum, thema-
tum alterum genus tractatur, quod vocatur
dialecticon. Debet autem nobis hæc ratio
ideo esse commendator, quod ferè in
omni sermone ea vtamur, & apud veteres,
qui rectissimè locuti sunt, ad hunc mo-
dum grauissimas res explicarunt. Cce-
roni autem præ reliquis in vñ fuit hæc
ratio. Principiò propositionem ponit, illi

¹
Contrariæ sen-
tentiaz.

E. iiiij. pl-

De sacris Concionibus.

plerunque rationem subiicit, nonnunquam etiam illius rationis aliam affert rationem, tandem exempla addit. &c.

Quia autem nobis sic loquendum est, cū vulgo sacras res tractamus, ut quamplurimū nos intelligant, & dieendi ratio, apud illos solos, qui oīm scripserunt in latina lingua, extet: inipium est sic contemnere humanarum literarum studia, ut pleriq; nunc faciūt.

Litteræ huma-
niores.

Quin potius deo agendæ erant gratiæ, pro illa commoditate, quod etiam gentiliū scripторum lectio ad verbum dei, felicius, & clarius docendum conducat.

E X E M P L U M.

Vtus copiam
parit.

Non puto opus esse quemadmodum in superiori exemplo fecimus, sic etiā nunc institutum locum copiosius tractare. Nam si rerum copia adsit, & habeas in animo meditatum quid dicas, facile te verba, quibus dicas, offerent, præsertim autem magnus vlus satis verborum pariet: & ut maximè omnia annumeraremus verba, quæ fortasse in mentem non pessimè dicturo venire poterant, tamen, nihil inde quam res disci poterunt. Vanissimum enim illorum studium est, & simul laboriosissimum, qui præscripta verba ediscunt: rē nobis bene meditata esse oportet,

præterea

præterea ordinem, quo tractare singula volumus, & tum sicut corpus umbra sequitur, ita ipsa se ultra offerent verba, iuxta versiculum Horatij in arte poëtica:

Verbaq; præuisam rem non inuista sequuntur.
Dixi supra in conditionibus sacris rarius nos exordijs uti, aut si utamur, ea plerumq; adhiberi, ut animi hominum magnitudine rei, de qua dicturus es, excitati fiant attentiores. Si igitur omnino præfatione etiam hoc in loco uti voles, sic poteris ordiri.

Nullum in sacris articulum esse, qui obscurior sit, quam hic de iustificatione. Addes deinde rationes. 1. Neq; enim est alia res æquæ rationi nostræ ignota, atque hæc. Cùm enim diuinæ literæ statuant iustificari nos fide, non potest ratio humana rebus non apparentibus inniti. Secundo, accedunt huc humanæ traditiones & doctrinæ, quæ, aliqui proclives animos fortius impellunt, & docent iustitiā operum. Si longior esse velis, potes addere exempla. Hinc natas omnes hæreses institiiorum, hinc monachorum, hinc omnis generis superstitionem manasse. &c. Addes tandem conclusionem. Cùm nullus sit obscurior in sacris literis humanæ rationi locus quam hic, & tamen non

*Exemplum de-
clinationis.*

*Articulus iusti-
ficationis,*

De sacris Concionibus.

non sine discrimine & periculo salutis, ac animæ errare h̄ic possimus: apparet non oscitanter hanc Christianæ religionis grauiissimam sententiam esse tractandam. &c. Sic absoluisti exordium. Iam ad rem accedere potes in hunc modum. Sententia Pauli h̄ec est.

*Expositio par-
tium sententia.*

Statuimus autem hominem iustificari ex fide in Iesum Christum sine operibus legis. Priusquam autem eam tractare incipiam, vobis ista duo spectâda sunt, quid iustificari, quid fides sit, quæ vocabula si recte intelligantur, planiorem nobis sententiam reddent. Iustificari tum dicimur, cum non imputat deus peccatum, & nos iustos reputat, sicut Psal. 32. scriptum: Beatus vir cui non imputat dominus peccatum. &c. Hoc si doceas, aliquâto pluribus verbis vtendum est. Nos enim non iusti, aut beati sumus, cùm hoc vel illud facimus, sed cum deus nobis non imputat peccatum, cùm fauet nobis, &c. Differunt enim inter se, iustum esse corâ deo, & iustum esse per externa opera inter homines. Fides autem, cui Paulus hoc tribuit, quòd nos iustos faciat, est cùm simpli- citer verbo dei innitimus, & sentimus deum tum promittentem, tum minant̄ veracem esse

esse. Quia autem promittit deus remissionē peccatorum, gubernationem, fauorē suum, ac gratiam, his promissionibus fides assentitur, vt cunque externa facies rerum differentiat. Et quia comminatur impijs mortem, infelices exitus, iram. &c. ideo fides cauet, ne quid committat, &c.

Iam igitur cùm, & quid iustificationem, & quid fidem Paulus vocet sciamus, ipsam sententiam Pauli facile intelligemus. Sic enim sanctus Paulus pronunciat, iustitiam, quam deus probat, & exigit, eam non contingere per aliam rem, quām per fidem. Si credas deo, si illi tum promittenti, tum comminanti fidem habeas, iustum te esse non humana quadam iustitia, quæ non in animo, sed in externis actionibus sita est, sed diuina. Est enim longè aliud dei iudicium, quām hominum sit iudicium. Nam cùm nos non pronunciare possimus, nisi de ihs, quæ ad animū per externos sēsus delata sūt, de externis actionibus, quas oculi vidēt, aures audiūt, manus palpāt. &c. Deijs, sicut propheta inquit, corda, & renes scrutatur, & nō, quod manus, & pedes agāt, sed quod cor sentiat, inquirit.

Est igitur humana iustitia ceu sordes argenti, si cum vera, & diuina iustitia conferas.

Hēret

²
Expositio fca.
tentia.

³
Testimonia sp.
erata literaria.

De sacris Concionibus.

Hæret in manibus, pedibus, lingua, hæc in intimo cordis sepulta, deo suum honorem tribuit. Sentit enim verè remisisse peccata, gubernare nos, &c. Sic propheta Abacuc quoq; fidei prædicat, cùm inquit. Iustus ex fide sua viuet, quæ sententia planè cum hoc Pauli dicto conuenit, nisi quod verborum mutatus est ordo. Sic enim intelligendus propheta est. Sola fides vitam confert, & viuiscat, impij morte æterna puniuntur. Vita autem iolis promittitur iustis. Apertum igitur iam est, quod cùm fidei tribuit vim iustificandi, tribuat etiam iustitiam. Dixi autem iam supra quid fides sit, scilicet assentiri diuino verbo.

Sic David: Beati, quibus remissa est transgressio, & quibus non imputat dominus peccatum. Est generalis sententia, quod omnes homines sint peccatores, & damnati. Omnes habent homines peccatum, inquit. Beati autem illi sunt, quibus peccatum non imputat deus. Qui sunt ergo isti? Illi nimurum, qui credunt deo promisenti, quod velit ipsorum misereri, ac ignoscere: tolle fidem, & omnes æquod erunt peccatores. Et addit clarius. In cuius spiritu non est dolus. Quasi dicat: Dico de beatitudine, aut iustitia, quæ non hæret in exterioribus

De sacris Concionibus.

39

ribus corporis membris, sed quæ in intimis visceribus latet, & quæ tam certò assentitur deo promittenti, quam assentiuntur oculi, cùm aliquid ad innotum proprius, clarus certe possum. In spiritu eius non est dolor. &c.

Huc innumeræ aliæ sententiæ pertinent, Psalm. 2. Beati qui confidunt in eo. Tribuit beatitudinem non alij rei, quam fidei. Porro beatum esse, vitam habere, idem sunt. Sunt effectus iustitiae. Iustitiae autem effectus, est fides. Meritò igitur & illa fidei tribuitur, tanquam propriæ, quamvis remotiori causæ. Sic vides quam pulchre Pauli sententia cum alijs, qui multis seculis ante ipsum scripserunt, sanctis prophetis consentiat. Sentiamus igitur & nos sic non contingere vitam, non contingere iustitiam, quam prober, & requirat deus, nisi per fidem in Christum Iesum, quem proposuit nobis deus propitiatorium. &c.

Habemus autem huius sententiæ innumeræ, tum in veteri, tum in novo testamēto exempla, vbi deus promittit remissionem peccatorum, gratiam, vitam, non hoc, aut illud facientibus, sed simpliciter credentibus verbo. Sic Abraham prædicauit

⁴
Exempla

scrip-

De sacris Concionibus.

tura, & eius exemplo Paulus quoque vtitur. Sed plenissima consolationis sunt exempla in nouo testamento, quibus plerumq; ceu epiphonemata adduntur. Fides tua te saluum fecit: Quia credidisti, ideo remissa sunt tibi peccata tua, & similia. Porro in exemplis quoq; ea diligenda sunt, sicut ante admonui, quæ sunt aptissima, & maximè conuenientia. Sed opponuntur sententijs sententiaz, quæ videntur contraria, & exemplis contraria in speciem exempla. Sic Cornelij prædicantur opera, priusquam baptisatus esset, & in Christum credidisset. Item hæc sententia: Hoc fac, & viues, in euangelio. Item, charitas operit delicta. Et passim multæ sunt sententiaz, quæ quod nos fidei tribuimus, tribuunt externis operibus. Ad Cornelij exemplum sic respondendum est. Non commendatur tantum propter opera, sed quia timuerit deum. Neque dici potest, nullam habuisse fidem, cum Lucas scribat, eum orasse. Est autem oratio tantum fidei opus. Argumento autem est, quod sine habitatione, vt Pauli verbo utar, orauerit, quod exaudita oratio fuerit.

Principium igitur iustificationis, & ceu fundamentum diuinitus iactum, habuit, in-

de

³
Conterario sen-
tentiaz.

de bona opera, sicut naturaliter fit, secutæ sunt. Cognitio autem nondum fuit perfecta, id quod & ipse sensit. Neq; enim, nisi id sensisset, à deo pleniorē religionis cognitio-
nem postulasset. Porrò, per prædicationem de Christo cognitio illa absoluitur, fides confirmata perficitur & consummatur. Sic rectè ad hoc exemplum responderis, quòd habuerit fidem Cornelius, sed eam tamen adhuc imperficiam. Quemadmodum au-
tem granum sinapi excrescit, sic illa fides non potuit non per verbum crescere, & mai-
or, firmiorq; fieri, sententia Salom. Delicta operit charitas, intelligitur de alienis pecca-
tis, quæ charitas tegit, non de nostris. Senté-
tia Christi: Fac ea, & viues, est de tota lege, spiritualiter scilicet impleta. Sunt enim in decalogo quoq; præcepta timoris, & fidei, quæ qui præstiterit, is vitam habet. Sic vides ubiq; fidei tribui iustificationem, neq; esse aliam rem, qua deo suum cultum præstare possumus, quām fidem.

Si igitur, deo placere, deum colere, iustè, peroratio, qua-
& sanctè viuere, vitam deniq; æternam in- redit ad sancti-
gredi vis, non hoc, aut illud tibi facien- tiā institutus.
dum est, sed credendum, & sentiendū, quòd
deus omnia, quæ promisit, largiri nobis per
Chris-

De sacris Concionibus.

Christum velit, quod velit nostri misereri, remittere peccata, ignoroscere, gubernare, defendere nos à peccatis, morte, & inferno, pro nobis rogare patrem, in temptationibus, & calamitatibus nos consolari, & erigere per suum spiritum, quæ omnia immensa bona diuinæ misericordiæ sunt. Vult autem ex nobis dare pro magnis opibus, non pro nostra iustitia. Sunt enim multi inopes, qui emere non possent, & maxima pars hominum incautior immergitur, & obruitur peccatis, cum illis actum esset, si aut opibus, aut nostra iustitia, venalia tanta bona essent. Hoc optimus pater exigit. Quod si ipse faueat, omnes præstare possumus, ut sentiamus vera esse, quæ promittit. Cordis nostri assensum vult, & hanc fiduciam, ut omnia bona in ipso solo sita nobis esse persuadeamus, eaq; expedemus. Et quemadmodum hunc sensum in pueris videmus, quod sentiant sibi præsidium contra omnia mala in parentibus esse situm: sic nos quoque vult nulla in re alia, in nullis alijs opibus hærere, quam in seipso, qui omnia præstare, quoniam usus indiget, & possit, & velit.

Hic videmus quam longè illi errent, qui docent, vitam, aut iustitiam contingere per opera

Antithesis,
quando subi-
gitur contra-

opera, & quandam ciuitatem ex religione nostra sententia:
faciunt. Habent quidem opera externa suas At quid docet
promissiones, sed temporales tantum. Deus & faciunt me-
dat iustis coram mundo pacem, opes, famam
bonam, sicut quodq; iniustis sunt sive poenae,
furibus crux, homicidis mors. &c. Quemad-
modum autem fur, & homicida, si credit,
salvatur: sic illa ciuilis iustitia non prodest
ad vitam aeternam, nisi ad eam accedat fides.
Fidei alia sunt proposita praemia, quam sunt
illæ fluxiles & perituræ commoditates, aet-
erna vita, aeternum gaudium, bona consci-
entia, tutus in omnibus aduersitatibus re-
ceptus, certum auxilium. Illa sunt fidei praem-
ia, quæ ciuilis iustitia nemo impetrabit.
Quemadmodum enim ubi argenteis nū-
mismatis res veneunt, nullus cupitorum nū-
morum, si quis eos importet, usus est: sic
longè inferior ciuilis iustitia est, quam quæ
tanta bona consequi possit, aut mereatur.

Nulla est maior impudentia, & impietas,
quam, cum videmus nostram tantam esse in-
firmitatem, ut ne minimo affectui moderari
possimus, tamen tantum nostris tribuere vi-
tibus, quod possint summa illa dona mere-
ti. haec est illa luciferi ambitio, qui sedent
dei affectuunt. Quin nos agnoscamus pecca-

F.j. tores,

De sacris Concionibus.

tores, & sentiamus non ad bene operandum, sed tanrum ad peccandum vim in nobis esse, & rogemus a deo gratiam, & misericordiam, ut in nobis peccati dominum tollat, & fidem per suum spiritum inserat, qua tantorum bonorum participes fieri possumus, siquidem sola est, qua iustificamur tali iustitia, quam deus probat, & commendat. Amen.

Videre est in hoc exemplo, quod commode tractari non possint composita themata, nisi antea bene cognitis partibus ex quibus constant, subiecto scilicet, & predicato.

Quemadmodum igitur monui antea, priusquam tractationem instituas, diligenter vocabula, quae constituant sententiam, considerabis, eaque per illos locos, quos supra in simplicibus thematibus ostendi, duces. Sic enim fiet, ut certius ipsa intelligere, & solidi aliquid docere queas, id quod omni modo faciendum est. Quia enim salus hic agitur animae, & res est cum perfectissimo rhetore, cum nostra scilicet conscientia, sunt diligenda certissima, quibus cum vel peccatum, vel conscientia nos tentat, resistere Satane possim. In fidei igitur causis, solo scripturae uti possimus testimonio, neque possunt aliquæ

aliquę à nobis excogitare rationes afferri, quod animalis homo non sentias quę dei sunt. Si autem de externis rebus disputes, de ceremonijs, & similibus, possimus quoq; argumentis à nobis inuentis vti, quāliis quoq; illa ferè vel ex historijs sacrarum literarum, vel ex sententijs sint petiti, si diligentius ea consideres. Sit exempli gratia propositum thema. Non omnes ceremonias abolendas.

ALIVD EXEMPLVM, NON OMNES CEREMONIAS ABOLENDAE.

Principiò quid ceremonias sint, diligenter videbis, quidam scilicet externi ritus instituti pro infirmis, & quos Paulus dicit, lacte ali. Deinde quoque prædicatum vi dendum est, non sunt abolendæ. Hic statim in mentem tibi venit, quod illa tantum abolenda sint, quorum aut nullus usus est, aut quę sunt contra mandatum dei. Conferendum igitur iam prædicatum cum subiecto est, videndumq; an nullus ceremoniarum usus sit, aut contra deū sunt. Quod si deprehenderis aut inutiles, aut impiaſ esse, constitues abolendas. Sin autem quarundam usus quidam est, & necessariò exiguntur, diu-

F.ij.

Qui

De sacris Concionibus.

31

Quia autem Ceremoniæ generale no-
men est, multis speciebus cōmūne, & pro-
positio particulatis, sunt colligendæ illæ
specieſ, & videridum, quæ ſint impie, quæ
nam iuutiles, &c. Iam igitur ad tractationem
accedemus, ſiquidem particulas propositio-
niis aliquo modo expendimus. Dixi autem
primò ſententiam ſimpliciſſimè referendā,
eſſe quædam ceremonias, quæ nō ſint abo-
lendæ. Requiritur autem ſtatim hīc ratio,
quare non ſunt abolerendæ. Verum eam antè
oſtendimus, quod ſcīlicet & quædam illarum
uſiſ ſit, & quædam necofarię ſint.

Ceremoniarū
genera.

1

Non poſſunt omnes ceremoniæ tolli, quia
baptiſmūs, & euchariftia ſunt à Christo in-
ſtitutæ ceremoniæ, ſeu externi ritus. Hæc eſt
prima ratio, quæ eſt certa, & neceſſaria. Sed
quid dicimus de ceremoniis ab hominibus
inſtitutis? quales ſunt, certi dies, quibus ver-
bum docetur, quædam in ecclesia ritus, quod
cantur psalmi; quod eſt quædam forma
communicandi. &c? Hæc quoq; ſunt neceſſa-
ria. Debet enim certum tempus eſſe, quo
conueniant homines ad audiēdum verbum.
Et Paulus p̄cipit omnia facienda in eccl-
eſia. *Eſſet hinc uero ſedis uocatio.*

Sed præter has aliæ multæ ſunt, quibus in
noſtris

De Sacris Conciariis.

43

nostris ecclesiis hodie utimur, quæ non tam sunt necessariæ, quam illæ superioræ. Sunt ne illæ quoq; tolerandæ? Respondeo. Si non sint impiæ, quales illæ sunt, quæ institutæ sunt ad iustificationem à Papis, & si sit earum quidam usus, quod aut religionem commé- dent vulgo, aut pueros, quorum maximè gratia institutæ sunt, retineant in verbo, & doceant, non sunt abolendæ. Videlius enim in quibusdam ecclesiis, ubi nullæ amplius, præter sacramenta, ceremoniæ sunt, nunquam fuisse contemptiorem religionem, quam nunc. Est enim opus quadam externa specie, quæ commédet, & augustinorem vulgo religionem faciat, quod rei magnitudinem & dignitatem per se videre nequeant. Et non debet nos eius profectus pœnitere, quem pueri, dum in templis psalmos canūt, dum biblia legunt, faciunt.

Impium quoq; est, sentire omnes ceremonias institutas esse ab impiis pontificibus. Fuerunt nonnulli prudentes, & sancti viri, qui senserunt vulgi ita supinos, & demislos animos, ut nūquam sint dignitatem, & amplitudinem religionis animaduersuri, nisi aliqua externa, & oculis exposita specie remorati, & detenti animi, sensum magis ac

F. iij- magis

De fâtris Conciâribus.

magis attollerentur, & admirari eam disce-
sent. Hæc ferè sunt rationes, quibus colligi-
tur non posse, nec debere omnes ceremoni-
as tolli, propriez quod quædâ sunt man-
datæ & necessariaz, quædam, quamvis man-
datæ non sint, nihil tamen impietatis habe-
ant, & multum profint inferioribus ani-
mis.

III. Tertius locus iam sunt exempla. Habes
autem præclarum locum de ceremoniarum
usu. Iosue. 23. Ne vestri, pueri dicant no-
stris, Non estis participes domini. &c. Pro
pueris & infirmis istiusmodi sunt instituti
ritus. Ex Ezechias: tum serpentum abiecit,
cùm in superstitionem & impietatem ver-
gere res vellet, antè non.

IV. Quartus, sententiæ, vel contraria exem-
pla diluenda, quale Ezechias est, qui serpen-
tem est demolitus. Facilis autem solutio est,
suisse abolendum, quia in impietatem res
cesserit. Nos autem eas tantum ceremonias
asserimus, quæ & piæ sunt, & prosunt in fide,
quæ sunt institutæ ad docendum rude vul-
gus. &c.

Vltiimo subiicitur epilogus, cuius formâ
è superiore exemplo petere licet. Sic in his
dæ simplicior thematibus, quæ docent, ille ordo conser-
uandus

uandus est, ut primò ipsa vocabula explicet, Secundo explicet simpliciter sententiam, Tertio querat rationes, Quarto exemplis illustres, quintò confutes contraria.

Aliā rationē tradunt dialectici. Dialecticus
ordo. Habent enim illi quosdā locos, è quibus peti argumēta liceat, & deinde formas proponendorum arguūtandorū & connectendorū præscribunt. Verū ego hāc ideo sequi malui, quod sit planior & simplicior, præsertim in ijs, qui non magnum usum Dialecticorum præceptorum habent. Secundo, quod videam eloquentissimos viros in grauissimis causis, hac ratione esse usos: & quod non ita longè quoque à Dialecticorum præceptis distet. Nam & hīc causas rerum querimus, & argumentamur ab exemplis, quos locos illi quoque proposuerunt. Est ferè eadem ratio tradita ab Erasmo in. 2. lib. Copiæ, de expolitione, ea commode cum his conserri potest.

D E C O N T R A R I I S S E N-
tentius explicandis.

Quia in hoc genere sāpe contrariæ sententiaz explicandæ sunt, operæ pretium facturum me existimauit, si illarum standardū qualemcumq; formulā pruscriberem.

F. iiiij. Vul-

De sacris Concionibus.

Vulgaris est regula, sed bona, & apprimè ad hunc locum utilis, monstracionem procedere à notioribus ad ignota. Item ignota per notiora explicantur. Hoc igitur faciendum est in contrarijs sententijs, ut semper eam, quæ obscurior est, conferamus cum aliqua apertiore, & clariore, eamq; ex illa explice-
mus. Exempli gratia, clara, & apertissima
hec est: Statuimus hominem iustificari ex
fide, absq; operibus legis. Item, si ex gratia,
ergo non ex operibus. Si ex operibus, iam
euacuata est gratia. &c.

Hæ sententiaz sunt apertissimæ, neq; est
quòd aliquis in illis hæsit. Si igitur inci-
dant quædam sententiaz, quæ operibus id
tribuant, quod Paulus operibus adimit, illæ
sunt secundum Pauli sententias explicande,
& interpretatio addenda est, qua mitigatur
non nihil. Hoc omnino non faciendum est,
ut ex obscurioribus clariores interpreteris.
Quemadmodum enim numeros, ac rationes
obscuriores Arithmetici docent, ex notis
numeris explicare: ita hic faciendum est,
notiores sententiaz interpretationem, ac sen-
tentiam ad igniores afferre debent, &
non econtrà.

Quòd si ex positione aliqua mitigari non
possint,

possit, sicut illa Iacobi : Videtis quod ex operibus iustificatur homo, & non ex fide solum. Istiusmodi simpliciter non sunt recipiendae, verum istarum non sunt multae. Inuenies semper plures sententias, quae vera sententiam probent, quam quae improbent, & ferent semper fieri solet, ut quae contrariæ prima facie esse appareant, e.g. si ordinem, & seriem textus diligentius inspicias, non discordent, sed aut per antecedentia aut sequentia sint explicatae, atque hanc rationem comprenderum contrariarum sententiarum tradunt rhetores.

Verum Theologi etiam quandam addiderunt, hanc scilicet, quod semper posterius verbum sit corrigendum secundum prius. Sic legimus in lib. Regum, Samuelem mortuum collocutum cum Saulo, quia autem processit, vere mortuum Samuelem, est concludendum phantasma diabolicum, non Samuelem Sauli esse visum. Sic Balaamo primo interdictitur, ne ascendat ad regem, deinde permittitur illi, ut ascendat, & tamen pena admissi peccati pendit. Hinc colligendum, quod primum verum verbum fuerit, alterum non, sed tentatio quedam, qua ideo tentatus est, quia priore verbo non contentus fuerat.

De sacris Concionibus.

fuerat. Sic Abraham habuit promissionem de filio Isaac, quem cum immolare iubetur, tentatur eius fides: neque vult Deus, ut cum occidat, Sic in similibus locis cogitandum.

DE ALTERO GENERE COM- positorum thematum.

De genere
deliberativo.

A Literum compositorum thematum genus est, quod ad persuadendum, adhortandum, dehortandum, laudandum, vituperandum adhibetur: eiusmodi omnia illa sunt, quibus ad bona opera, ad pacem, ad coniugium, ad veram pietatem adhortamur: quibus dehortamur a vitijs, ab impietate, avaricia, luxuria, ebrietate, seditionibus, rixis, & similia. Est autem facilior horum tractatio, ideo quod superiorum cognitio tota e sacris literis petenda est. De his autem nostra ratio iudiciū suum diuinatus forinatum & simul natum, quod aut honesta, aut turpia, bona aut mala sint, affert. Si igitur contra ebrietatem dicturus sis, omnia quae dici possunt, exceptis sententijs sacris, quae Dei iram minantur, a quois gentili dici potuerunt. Sunt enim effectus ebrietatis **damna & incommoda**, item magna turpitudi-

pitudinis pars rationi ac oculis subiecta.
Deinde igitur sententias sacras, & tam bene
cōtra ebrietatem Cicero declamabit, quām
Christianus quidam. Duplex ergo est ad
hēc tractāndā adferendum instrumentum.
Sacras sententias, quāe bonis operibūs pro-
mittūs præmia, & vītijs minantur iram dei,
Item nostrā rationis iudicium, & experien-
tia, quē cūm de externis rebus iudicare de-
bet, tanquam in suo regno statuere aliquid
certi posset. Neque in his, sicut in superio-
ribus fallitur: sunt enim expositi oculis ef-
fectus. Sicut igitur certò de colore iudicare
oculi possunt, sic etiam ebrieratis damna, &
turpitudinem perspiciunt. Quē si dicendo
exaggeres, & ceu uno fasce conuoluta, latius
auditorum oculis spectanda evoluas, & ex-
plices, apta ea ad dehortandum, aut perfa-
dendum erit oratio.

Loci, per quos huiusmodi themata tractā-
tur, ferè hi à rhetoribus præscripti sunt, ho-
nestum, utile, facile, necessarium. Qui igitur
diligenter simplicium thematum locos didi-
cerit, is faciliorē ad hēc quoque aditum
habebit, nam ferè ex illis nati sunt, sicut cō-
mōde indicabimus.

Honestum vocarunt, cum aliquid aut deo

Honestum

pro-

De sacrī Concionibus.

probatur, aut cum nostra ratione & iudicio
consentit. Sic inhonestum homicidium di-
citur, quod prohibuerit id deus, & nostra
nos conscientia post admissam cedem dam-
net, & accuset, sicut in homicidis videmus.
Sic honesta dicitur religio, quod deus eam
probet, & exigat, & nostra ratio statuat de-
um colendum. &c.

Exemplum.

Nos quia saepius in docendo ad hunc lo-
eum recurrimus, pro exemplo tractabimus
hanc sententiam, bona opera esse prestanta.
Tractatur igitur hanc sententiam, primum
omnium explicabit definitione subiectum.
Hoc enim in omni disputatione, cuiuscunq;
tandem generis sit, faciendum est, ut hæ vo-
ces, quæ potissimum tractantur, definitione
circumscribantur, ut cœ in certo loco con-
sistere auditor possit, neq; huc, illic ve incer-
tus animus de principali termino, ut sic vo-
cem, voluatur.

Statim autem, postquam admonuisti
quid bona sint opera, neq; ea, quæ proximo,
non nobis, aut deo, qui ijs non eget, bona
sint, aduertiendus animus, & cogitatio, ad
honesti locum est. Dixi autem honestum
dici, quod tum deus præceperit, tum etiam
nostra ratio probet. Congorenda igitur una

aut

aut altera sententia est aperta, & propterea
qua deus opera à nobis exigit, deinde ratio
quoq; nostra, quid sentiat, consulenda. Ex
illa enim omnes sententiae, quæ passim apud
Gentiles de moribus extant, natæ sunt. Fa-
ciunt autem & illæ, si modicæ, & suo lo-^{sententia}go ^{Gentilium.}
aspergantur, commendatiorem & elegan-
tiorem orationem.

Aperta sententia, quæ bona opera exigit,
illa est in lege, quam Christus quoq; repetit.
Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris:
Item innumeræ aliæ. Faciendum autem est,
ut paucissimis, sicut iam sèpe monui, ijsque
grauissimis utamur. Et delectus quidā adhi-
bendus est, ne ex tantis opibus, ea quæ vilis-
sima sunt, & minimi precijs, stultè delegisse
videamur.

Suprà in simplicibus thematis de defini-
tione, & causa efficiente præcepimus. Ex ijs
duobus locis nascitur ferè locus honesti, si
diligentius consideres.

Notabis autem quòd argumenti tantum
nomen honestum sit, neq; dictuò publicè
hoc nomine utendum est. Opera sunt hone-
sta. Sicut quoq; nemo satis cùm docet, iam
propositionis, iam confutationis nomine
vitur. Sed illa nomina ideo sunt reperta, ut
Nomina arti
celanda.

De sacris Concionibus.

commones facerent quid in dicendo sequendum, aut quō poster animus referendus esset.

Stultum igitur esset declamantem dicere, Opera sunt honesta, ergo prestanta. Quin sic potius propones, Bona opera nullo modo Christianis omittenda sunt, qui ea exigit Deus, & quoque nostra ratio nos commandet, ne quiem ledamus. Hec erit huius loci ab honesto propositio. Habent enim singuli loci suas partes, sicut in principio huius operis indicaui. Confirmationis deinde vice subijciendæ sunt sententiaz, in quibus Deus præcepit bona opera: illæ sunt expoundingæ, illustrandæ, amplificationibus & exemplis aggerandæ. &c. Deinde conclusio subijcienda, ergo non sunt omittenda opera. In hanc sunt familia conferenda, item omnia genera amplificationum, sicut infrafor-
tasse ostendam.

Dixi quid sit honestum. Iam igitur & quid utile vocarunt, explicandum. Quantis autem ipsum nomen satis apertum sit, quia tam omnia crassissime tradere decreui, & illud explicare non gravabor, ne quid imperitior harum artium tequitat. Supradictis in simplicibus thematibus, postmodum locus erat

rat officium, seu effectus. Inter locum igitur utilitatis & effectuū nihil aliud interest, quam quod hoc nomine dialectici, illo rhetoribus videntur, cum usum rei consideramus, quid cōferat, cum quid hoc aut illud fecisse sit, quid ob sit neglexisse. &c.

Sunt & in hoc loco, ut eō grauior fiat oratio, sacra sententia, quæ præmia bonis operibus promittunt, conquirendæ. Habent autem varias promissiones bona opera, & ad plura prosunt. Primo igitur loco illi effectus sunt ponend, qui sunt grauissimi. 1. P.c. 2. Confirmare fidem vestram per bona opera. Item, Ite in ignem æternum, qui me non pauiistis, non visitastis. Hic æterna vita bonis operibus promissa est. Item corporalis promissio, Quicunque fecerit hæc, viuet in eis. Item, Qua mensura mensa fueritis. &c. Sic confirmat opera fidem nostram, promissionem vitæ æternæ habent, habent promissionem omnium bonorum corporalium, sicut psalmus dicit: Nunquam vidi semen iusti panem querere, impius autem & opulentus perit.

Hi effectus sunt amplificandi collationibus, item aliis ornamentiis. Item, circumstātū tractande. Quicūq; fecerit hæc minime

*Sententia
sacra.*

De sacris Concionibus.

ex meis, mihi fecerit. Non homo, sed Christus, cui illa omnia sunt, respiciendus. Est circumstantia personæ, quam licet amplificare bono ornamento, quo sepe Lutherus virtut. Si Christus adhuc esset viuus, omnes ad illum curremus. &c. Propior autem iam est, cum se in omnes illos, qui nostra opus habent ope, conclusit, & aperte dicat, sibi fieri, quicquid minimo ex suis fiat.

Hi duo loci copiosissimè semper, ac serè foli tractantur. Est autem planè contrarium eadem disciplina. Quemadmodum enim honesta, deo volente, & mandante, item approbante nostra conscientia fiunt: ita turpia, & inhonesta deus prohibuit, & nostra ratio damnat. Similiter quemadmodum illa prosunt, sic hæc obsunt, & ut bonis operibus promittit deus vitam æternam, sic vita punit æterna morte, & ira sua. Præterea, quæ vitiorum incommoda, illa non est huius loci, aut instituti recensere. Sunt enim quibusuis nota. Hoc tamen obseruandum est, quod & illa nonnunquam sacræ literæ referant, addant tamen aliquid maius, quam humanæ literæ, aut ratio, scilicet iudicium dei, & iram dei. Sic Salomon tribuit ebrietati, quod pariat tumultu, addit tamen hoc facere

De sacris Conciomibus.

49
facere quoque subsannatores, qui deum magis ac magis lacescant, ruere è peccato in peccatum. Illa diligenter sunt videnda, suisque illustranda coloribus.

Reliqui sunt duo loci, facilitas & necessitas, iij plerunque adlibentur loca amplificationum. Ut si dicas de bonis operibus, tanta commoda promittit deus bona facientibus, quām autē paruo nobis illa constabūt? Non exigit ut opes tuas profundas temere, vult te dominū esse tuorū fontium, riullos tantū vult te foras deducere, prohibet illā turpem avaritiam: si re non potes, iuuia consilijs, labore, opera tua. &c. Similiter & necessitatis locum tractant. Hæc quidem facientibus, bona opera sunt promissa, quæ nisi sponte fecerimus, cogemur cum nostro inālo. Habet magistratus ius homicidas, adulteros, futes necandi. Quòd si consultò ab his vitijs abstinere non voles, fer tuam pœnam. Recidunt ferè hæc in honesti locum, quòd deus præcepit, cui sit parendum, & in locum utilitatis, sicut vides.

Hoc postremò monendum, nullum amplificationum genus neque facilius, neq; verius esse, quām si contraria seu Antitheses subijcias: ut si dicas de p̄ficij, quæ pro-

G.j. posita

De sacris Concionibus.

posita sunt bonis operibus, subijcias poenas
malis operibus propositas, haec deus nobis
proposuit & promisit, quod si nihil tamis pro
missionibus commouemur, at horribiles pœ-
nas nos a peccando retrahant: aeterna enim
morte puniet peccata, sicut dicit. Preterea i-
ra, sua viuos etiamnam ac mala conscientia tor-
quebit & premet, omnia illius erunt aduersa.
Obijcietur ipsorum vita varijs periculis:
morbis, inopia, ignominia prementur. &c.
Nomen impiorum ad posteros radicibus e-
uertetur & peribit.

Ex his Antithesibus tantum lucis accedit
orationi, preterea quoque tantum ad persua-
dendum faciunt, quantum nullum aliud ge-
nus amplificationum. Faciendum igitur est,
ut semper ad contrarias sententias nos refe-
ramus. Sic ubi vituperasti ebrietatem, subij-
cienda laus est sobrietatis, & cetera. Quia au-
tem hoc postremum genus plurimum orna-
mentorum recipit, diligenter venanda no-
bis sunt ea tum ex Oratoribus, tum ex poe-
tis latinis, apud quos omnis dicendi ratio se-
pulta est. Nemini igitur theologu pudeat
nonnunquam vel orationem aliquam Cice-
ronis, vel Vergilij poëma manibus circum-
ferre. Nam qui diligenter dicere volent, ille
statim

De sacris Conciobus.

50

statim deprehendet, maiorem omnino illarum literarum esse usum, quam vulgus theologorum nostri seculi intelligat. Subiicio iam & huius postremi generis exemplum, sicut superiorum quoque.

EXEMPLVM GENERIS
deliberatiu.

Monet Sanctus Paulus Timotheum, ut
moneat, urget, increpet, instet, o-
mnemque denique lapidem moueat, ne otio
ac desidia fracte mentes, minus digne Christo
viant. Quoniam autem iam passim
tantus religionis est contemptus, & paucis-
simi sunt, qui id operibus, quod ore profi-
tentur, praestent: committendum mihi non
fuit, quin ad bonorum operum curam aliquando
vos excitarē, praesertim cum ultro ad nos id
deferatis, in quo nunc versamur, locus. Di-
xit Christus, postremis temporibus refri-
gescerat charitas mortuorum. At verius dicas,
neminem sui proximi agere curam, si (ut
nunc mores hominum sunt) rem recte aesti-
mes: adeo omnes paribus studijs, in suā rem
ac quēstum omnia faciūt. At sic christianos
vivere conueniebat, ut alter alterius onera
portaret, in opia aliorum, re subleuanda, non
fraudandi & spoliandi homines, affecti aīo

G.ij. con-

De sacris Concionibus.

consolandi peccata tegenda, & similia charitatis officia præstanda proximo erant: sic enim à Christo, cuius religionem & nomen profitemur, edocti sumus. Ne igitur & nos ea in parte negligentiores essemus, instituendam cohortationē ad bona opera statui.

Verūm ne quis erret, bona opera ea adpello, quę ex fide in Christum profecta proximo nostro prosunt, quibus is qui nostra opera aut re opus habet, iuuatur. Illa nō sunt bona opera, extruere templum, celebrare missam, orare tot psalmos: neque enim ex his aliqua ad homines manat vilitas.

Sunt autem ideo præstanda bona opera, quia deus ea præcepit. Christus enim ex lege hoc repetit. Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Sunt innumeræ aliæ sententiæ, quibus bona opera à nobis exiguntur: illæ sententiæ explicandæ sunt copiosius. Deinde adjiciendæ amplificationes ab illius persona qui mandat. Regi edicenti aliquid non obtemperare, capitale est: hic maior omnibus regibus est, neutquam igitur iphius contemnenda iussa. &c.

Atque aliqua excusatio valeret, si impossibilita aut magna exigeret. Iam autem cum non plus postulet, quām quod quisque sine lux

De Sacris Concionibus.

51

suę rei maiore iactura præstare possit, nulla valebit excusatio. In multis hominibus tanta ambitio est, ut quacunque re possint, captent benevolentiam potentiorum, nonnunquam etiam vitæ ac possessionum omnium delictum subeunt. Quæ igitur illa demætia ne, an est impietas est, cum tam parua officia à nobis Deus, qui omnia largiri potest, exigat, non illi gratificari? præterim cum longè maiora nobis proposita sint præmia, quam si in familiaritatem alicuius principis aut regis asciscari.

Quæ enim est collatio æternæ vitæ cum operibus mundi? Atqui æterna vita proposita est bene operantibus, iuxta illud Christi: Ibunt in vitam æternam. Item, Fac hæc, & viues. Illa præmia quia promissa sunt bonis operibus, tuni demum consequimur, ubi proximum iuuemus & firmiter crediderimus præstaturum deū ea quæ promisit. Vita igitur æterna operibus datur, non ex merito, sed ex promisso. Promissiones autem tantum fide accipiuntur, ne quis hic quidpiam calumpnietur.

Hic ingens aperitur dicenti campus, in quem expacietur collatione bonorum huius seculi cum æterna vita, quæ clarior erit, si

G.ij.

pœnam

De sacris Concionibus.

penam neglectorum officiorum, charitatis, mortem afferas. Comparas aliquot aureos, quibus proximum iuuare poteras: eumq; negligis: poena igitur te manet, æternus ignis. Confer igitur iam lucrum quod fecisti cum iactura & damno quod patieris. Est exemplum diuitis in euangelio, &c. Qui sic instituit orationem, illi nullo modo verba deesse possunt. Est autem frequentissimum amplificationum genus collatio similium & dissimilium: mihi sufficit ista extremo dígito tantum notare, alias in immensum crescet argumentum.

Bona opera præterea nos, quoties de fide nostra tentamur, consolantur, & testimonium contra satanam dicunt, sicut Petrus inquit: Confirmate vocationem vestram. Itē Christus, Bona arbor bonos parit fructus: Sunt enim bona opera ceu sacramenta quædam, quæ confirmant esse nos in ecclesia, Deum nos curare, nostri misereri, &c. Sicut Christus quoque docet, Remittite, & remittetur vobis. Neque sana parua hæc bonoru operum utilitas est. Quoties enim accidit, cum propter peccata in desperationem cōiecti homines, mortem sibi consiscant: aut ex desperatione, in omne flagitorum genus

se

se conijciant? diuersum bona opera faciunt,
& infirmam cōscientiam, ceu testes iustitiae,
consolantur, & certos nos de nostra vocati-
one & dilectione quoque faciunt. Confer
huc omnes mundi thesauros, et nō poterunt
infirmam conscientiam consolari : opera
autem bona possunt, sunt igitur præstanda,
& omnibus viribus annitendū est, vt nostra
fides per ipsa cōfirmetur, reddaturq; certior

Magna autem & hēc sunt, quanquam nul-
lo modo cum superioribus cōferenda, quòd
rerum corporalium quoque promissionem
vberimam bona opera habent. Vis ditesce-
re, bene fac proximo. Vis habere sanū cor-
pus, bene fac proximo. Vis prudentiam, sa-
pientiam, bene fac proximo. Vis gloriam &
bonam famam, bene fac proximo. Vis bo-
nam vxorem, ac obsequentes liberos, bene
fac proximo. Vis in omnibus rebus succes-
sum, bene fac proximo.

Habent enim omnium corporalium bo-
norum promissionem bona opera, sicut di-
cit Moses, Qui fecerit hēc, viuet in eis. Por-
ro viuere Hēbraica consuetudine, est bene
& commodē viuere : non autem commodē
viuitur sine pecunia, victu, bona valetudine,
prudentia, & cætera.

G.iiij. Poterant

De sacris Concionibus.

Poterant h̄ic singulorum produci promissiones, extant enim in sacris literis. De bona fama dicit Salomon : Benedicetur liberali in populo. De commodo victu, Dauid : Nunquam vidi semen iusti querere panem. Sepius omnia ceu uno fasce colligata promittuntur . Psalmo. 25 . Anima eius in bonis morabitur, & semen eius possidebit terram. Complectitur h̄ic opes, pacem, prudentiam, sapientiam, copiam sibolem, & infinita bona. Similiter psal. 34 . Timete dominum sancti eius, nihil enim deerit timentibus eum. Opulenti redigentur ad inopiam & esurient, sed querentibus dominum, non deerit ullum bonum. &c.

An non igitur tantis promissis aliquando ceu à veterno excitati, bona operabimur ? Stultum dicas, si quis ad ciuitatem aliquam, viæ ignarus, iter faciat, neque tamen commonstranti rectam & compediariam semitam obtemperet, sed in deuia consulto erret. Quanto autem nos non solum stultiores, sed etiam ingratiores sumus, qui cùm ditescere, cùm commodè viuere optemus, non tamen ea via insistimus, quæ maximè compendiaria est. Sed h̄ec est ratio, quod non possumus deo promittenti fidem habere, & immen-

immensam illam bonitatem non potest capere cor nostrum. Nos sic cogitamus, tum ditesces, cum pluriūm compariseris, cum sedulò incubueris faciendo operi : & recte sanè. Neque iubet prodigere Deus, & vult quoq; vt laboremus, sed hoc addit, comparcendum aliis, aliis laborandum non nobis, & tum nos consecuturos omnia bona. Hanc rationem nos non capimus, & tamen verum est, sicut quoque Germanicum proverbiū monet : **Unrecht gud faselt nit, Kirchen ghen saumpt nit, Altmusen geben armet nit.** Imò est certissima ratio ditescendi, si quā plurimum, tum re, tum consilio proximum adiueris.

Est in fabulis, habuisse quosdam vasa, quæ nunquā exhaustarentur, sicut dicunt de Othmari vasculo. Item habuisse quosdam diuinæ virgulas : de ijs cum audit vulgus, maximæ ea fuisse putat opes. At mihi crede, largiri liberaliter pauperibus, iuuare, consolari inopes, hæc sunt virgule illæ diuinæ, hæc sunt vasa quæ nunquam tota exhaustiuntur, in his copiæ cornu est, sicut poetæ finxerūt, & qui non credit, is Deum mendacij arguit.

Si igitur cupis aliquando esse in montibus illis, qui toti aurei sunt, vt dicunt de Indicis

De sacris Concionibus.

dicis ijs, quos custodiunt Gryphes, crede
Deo, & iuuua proximum quacunque ratione
poteris, & certò omnia quibus opus habes,
adijcienrur tibi. Hoc tamen faciendum est,
ne tempus & modum quo id fiat, Deo statu-
as, nam illa esset auaritia, non fides: fides ex-
pectat & sperat, & fert moram patienter.

Si quis ergo est qui tantis prēmijs, tantis
opibus non allicitur ad beneficiendum, is
merito omni genere malorum punitur.
Quid enim optatius vita æterna? Quid re-
ceptu tuto in temptationibus nostrę fidei, sua-
uius? Quid bonis corporis splendidius? Illa
omnia promittit Deus: Credamus igitur
illi, & iuuemus nostrum proximum. Nisi e-
nim id fecerimus, omnia diuersa patiemur,
mors æterna nos vorabit, & mala con-
scientia terrebit, neque ullam
vnquam commodam ha-
bebimus ho-
ram.&c.

FINIS.

De officijs conciona-

54
toris Philippi Melanch-
thonis differ-
tatio.

CRYPTORES INITIA ARTIUM EX ARTIFICUM OFFICIJS DUCUNT, POSTEA VIAM QUÆRUNT AC RATIONEM, QUA OFFICIAILLA PERFICIENTUR. QUI ENIM PRINCIPIS INSTITUTIONE SCRIBUNT, INITIO PARTIUNTUR OFFICIA PRINCIPIS, UT PACEM DOMI LEGIBUS AC IUDICIJS, IN BCCLO ARMIS DEFENDAT. MEDICI, PRIUSQUEM PRÆCEPTA DE DIÆTA, AUT MORBORUM REMEDIJS TRADUNT, OFFICIA COMMEMORANT, SANITATEM CONSERVARE, & MORBOS CURARE. QUARE NOS ETIAM TRADITURI QUÆDAM PRÆCEPTA CONCIONATORIBUS, PRIMUM QUÆ SINT OFFICIA OSTENDEREMUS. PRÆCIPUUM EST DOCERE, QUÆ SIT VIS & NATURA RELIGIONIS.² ALTERUM EST HORTARI TUM AD FIDÆ, ¹ TUM AD BONOS MORES. FRUSTRA ENIM ADHORATIO SUSCIPITUR APUD EOS, QUIBUS IGNOTA EST VIS & NATURA RELIGIONIS. ATQ; HÆC OFFICIORUM GENERA ESSE NOMINADA DUXIMUS, QUÆ FORTASSE ALIQUIS

De officio Concionatoris

aliquis in multas species secare possit. Nam adhortatio obiurgationem complectitur, & illi contrariam consolationem, sed iudicium adhibendum est in enumerandis speciebus: non modò, ne multitudo perturbet discensem, sed etiam, ne quam speciem ex Rhetorica huc transferamus, alienam à concionatoris instituto.

De generibus concionum.

EX officijs concionatoris facile quot sint genera concionum colligi potest. Sunt enim hæc tria, Didacticum, Epitrepticum, quod ad credendum: Paræneticum, quod ad mores hortatur. Bona pars concionatorum solum hoc postremum genus tractat, quod qui sine fidei cognitione prosequuntur, tantum philosophantur, nō tradunt Christi doctrinam: neque ego prætermitti volo, sed duo genera priora multò sæpius tractanda sunt. Nam cum Euangelium multa supra capitum rationis posita præcipiat, non potest intelligi qui sit verè dei cultus, nisi quid doceat Euangelium, teneamus.

Vides autem nos ex rhetorica, quoniam ratio concionandi illius artis, quædam vel pars, vel imago est, quædam concionum genera mutuatos esse. Quare mirari possit aliquis,

quis, cur non omnia causarum genera inde,
quod alij quidem fecerunt, ad cōcōnatores
etiam transtulerim, p̄s̄entim cūm laudatio-
ne crebrō vti cogātur, cum interduim etiam
litigent. Ego verō demonstrationum genus
planē repudiādum esse duxi. Quanquā enim
in suaforis concionibus aliquāndo obiter
inter argumentandum laudatione vtendum
sit, tamē nūquām concionis principale ge-
nus laudatio esse debet. Nunquam laudabit
personam vllam concionator oratorū more:
prorsus enim explodendæ sunt ex ecclesijs
orationes ille, in quibus Christus ita p̄-
dicatur, tanquam in declamatione Camillus
aliquis, aut Themistocles, quo genere con-
cionum nunc in Italia delectantur, & inep-
tissimo eo vſi sunt, qui beatam Mariam, aut
alios sanctos ornare conati sunt. Videmus
Nazianzenū ac Chrysostomū nonnunquā
vt in ludo declamare, & Christū laudare, cū
oportuit non de Christi factō, sed de consi-
lio dicere, & quid credere, quid sperare nos
voluerit Christus, ostendere.

Quōd verō p̄terinīsīnū judiciale ge-
nus, hoc in caula est, quia commode videbā
contentiones concionuin in didactico ge-
nere posse complecti, maximē cūm nō vta-
tur

De officio Concionatoris

tur concionator locis dicanicis, sed magis autoritate scripturæ pugnet, ad quam locos didacticos adhiberi, ut infra ostendemus, oportebit. Et alio quodam litigare modo concionatorem decet, quam oratorem in foro. Hanc habeat curam præcipuam, ut plenè & præcipuè doceat, ut conscientias diligentissime muniat: id non potest effici, nisi certissimis & planissimis scripturæ testimonijs, nec valent hic coniecturæ aut strophæ, quæ sèpe plurunum oratori in ciuilibus causis prolunt.

De genere Didacticō:

Nemo potest rite docere, nisi Dialecticæ peritus sit. Ea enim ars est perspicuè docendi, neque ob aliam causam inuenta est ullam, nisi ut viam & rationem res obscuras explicandi teneremus. Hæc versatur vel circa simplices, ut si de fide dicendum sit: vel circa cōiunctas, ut si disputandum sit, vtrum fides iustificet an opera. Quæ autem siat instrumenta vtrique parti, Dialectica consulenda est.

Sed quoniam genus hoc concionum præcipuum esse diximus, partes etiam quærendæ sunt, ut quā late pateat, intelligi melius possit

sit. Nam hic maximè utilis erit ecclesiæ, qui hoc genus rectissimè tractare poterit: quod plurimi aut omnino non attingunt, contenti inculcare precepta de moribus, summam doctrinæ christianæ nusquam tradunt, aut extremis tantum digitis leuiter perstringunt. Porro duæ species sunt huius generis, interpretatione & methodus: nam in alijs artibus ratione quæruntur artium initia & causæ, in sacris literis id fieri non debet. Tota enim doctrina Christiana diuinitus tradita est, & mandata literis à Prophetis & apostolis, id scriptum sequendum est.

Quare non magnus labor est concionatori, inuenire quid dicat: prudentia adhibenda est, ut deligat ex tanta copia, quæ maximè videntur profutura. Qua in re primum est, ut rectè intelligat ea, quæ tractanda suscipit. Nemo enim de ea re, quam ipse penitus nō habet cognitam, docere alios perspicuè potest. Notus est Horat. versicul.

Verbaq; præuisam rem non inuita sequentur. Neque verò studio tantum consequetur, ut intelligat sacras literas, sed opus est, ut doctore spiritu sancto experiatur vim earum in varijs vitæ casibus. Proximum est, ut viam quandam & rationē interpretandi sciat,

quæ

De officio Concionatoris

quæ traditur in ijs literis, quibus prima pu-
eritia ad eloquentiam instituitur.

Oportet nosse sermonis genus interpre-
tem, est enim sua quædam phrasis sacrarum
literarum, quam intelligere hi, qui non sunt
recte à pueritia instituti, non queant. Nec
satis est linguas vtcunq; callere, sed vt recte
iudicare possit, magnu n habeat etiam dia-
lecticæ ac Rheticæ vsum.

Hæc instrumenta qui ad enarrationem
attulerit, cum integrum aliquem librum in
manus accipiet, initio constituet, qui sit
status scripti. Deprehenso statu, serie n pro-
positionum atque argumentorum obseruet,
vbi autor expatietur in aliquam parecbasin,
vbi causam agat.

Hanc imaginem totius corporis animo
suo prius includendam putet, vt quomodo
consentiant omnia, norit, quæ ad populum
efferre cœperit. Idem faciet, si non integrum
librum volet enarrare, seu locum aliquem,
seu partem, vel Pauli, vel prophetæ cuiuspiæ,
vel, vt fit in nostris ecclesijs, euangelicæ hi-
storiæ.

Cum adhunc modum se præparauerit in-
terpres, postea populum simili concilio do-
cebit. Dabit operam vt imaginem scripti,
populi

populi oculis subijciat: qua in re non tanta
subtilitate opus est, quanta vel domi, vel in
scholis vti solemus. Sed maximè fugienda
est nimia subtilitas, quia sèpe tenebras of-
fundit populo, & sine fine logomachias gi-
gnit. Propositionem igitur proprijs verbis
& significantibus populo recitat: hanc
sèpe repetet, sèpè inculcabit, vt quid aga-
tur, teneant, & sciant quid expectare in to-
to scripto debeat.

Cætera ad dialecticum, seu Rhetorè per-
tinent: fortasse propositio statim definitio-
nei, aut diuisionem requiret, id videre,
prudentia quædam est. Postquam definitio-
ne ac diuisione obscuræ voces explicatae
sunt, argumenta enarrantur: sed hic dele-
ctus adhibendus est, vt populo, cum memi-
nisse omnia non potest, vna aliqua senten-
tia, vnum aliquid testimonium, seu argu-
mentum illustrius commendetur, quod ita
deant meminisse in omni vita. Hoc enarran-
di genere Lutherus in Galatis vñus est, ac
passim alias: veteres nunquam, quod sciam,
satis fœliciter tractarunt. Origenes in euau-
gelijs delectatur allegorijs, discedens à ger-
mania sententia textus, quod est vitiosissimū
interpretandi genus: in epistola ad Roman.

H. j. planè

De officio Concionatoris

planè nullam habuit curam coniungendi
membra disputationis.

Sæpe accidit, ut de vna voce proponatur,
ut de fide, de penitentia, de patientia, de
sacerdotio, de coniugio: quod cum sit, se-
quendæ sunt quæstiones quid sit, quæ causæ,
quæ partes, qui effectus, quæ sint cognata,
quæ sint pugnantia.

Alicubi warrantur exempla & historiæ,
vbi interpres obseruabit, ad quos locos cō-
munes transferre exemplum cōueniat. Nam
in præceptis aliarum artium exempla tra-
duntur, ut præcepta fiant illustriora. Ita in
facris literis traduntur exempla, quæ vel fi-
dem erigant vel timorem incutiant, & de
certis officijs nos doceant. Sed videre, qui
loci maximè congruant, nemo potest, nisi
teneat summam doctrinæ Christianæ, seu
Methodum, quæ ex epistola ad Romanos
rectissimè cognosci potest.

Quidam in historijs omnes minutissimas
particulas excutiunt, id sortasse in scholis,
aut in paucis quibusdam locis fieri utiliter
potest. Cæterum non vbiique decet, ac va-
nam quandam ingenij ostentationem ha-
bet. Loci præcipui animaduertendi sunt,
quos in exemplo videtur voluisse pingere
spiritus

spiritus sanctus, nec p̄cōcul accersenda sunt
aliena à proposito, nec allegoria commini-
scenda est sine necessitate.

Quām ineptē tractatus est à nonnullis
locus: Tu es sacerdos in ēternū, secundum
ordinem Melchisedech. Si quis propriam ac
simplicem definitionem sacerdotij quærat,
plana res erit. Est enim sacerdos propriè,
qui placat iram dei. Sacerdos secundum or-
dinem Leui est, qui legem docet: Sacerdos
secundum ordinem Melchisedech est, qui
benedicit nobis, sicut Abrahæ benedicebat
Melchisedec. Hæc autem propriè compe-
tunt in Christum, placare iram dei & bene-
dicere nobis, & polliceri dei fauorem & au-
xilium. Frigebit prorsus interpretatio, si o-
missa sententia, quam ipsa parit litera, ut vo-
cant, adfingas necio quæ somnia. Habes
enim grauissimos locos, quòd sit sacerdoti-
um Christi, remittere peccata. Item, quo-
modo consequamur remissionem peccato-
rum, seu iustificationem, vtrum placantē
Christo, an placantibus nobis iram dei. Sed
hęc nemo fōeliciter tractabit, ut antea dixi,
nisi probe teneat methodum, seu summarū
doctrinæ Christianæ, ad quam vtinam Hie-
ronymus in Prophetis s̄epius respexit.

H.ij.

DE

De officio Quincionatoris

DE QVATVOR SENSIBVS
scriptura.

VNa est & simplex scripturæ sententia, quam adfert Grammatica enarratio. Hæc vna cùm sit certa, maximè docere, & cōfirmare conscientias potest: si quid præter hanc fингitur, quoniam incertum est, nō potest satis munire cōscientias. Sequamur igitur semper iuxta Grāmaticæ seu Rhetoricæ præcepta, propriam & natuam sententiam.

Docuerunt trifariam vnamquaque sententiā peruertere, sed huiusmodi metamorphoses nullo modo ferendæ sunt. Interdum allegoria uti concessum est, si id verecundè & ratione quadam fiat, & in talibus locis, quos constat ideo traditos esse, vt rectè aliquid significarent, vt si quis propitiatorium & arcam interpretetur. Et tamē allegoriam tractantibus, id quod sēpe iam dixi, summam Christianæ doctrinæ tenere opus est, alioqui non potest fieri, quin recta via dearent. Sicut videmus hallucinatos esse, qui per Aharonem significari Romanum pontificem scripserunt, qui, quia rex sacrificans à deo punitur, nescio quid de ordinibus cōminiscuntur, cùm exemplum ostensum sit, ne cultum dei sine mandato diuino ullum

insti-

instituamus. **L**ex habebat certas ceremonias
diuinitus traditas, itaq; humano consilio nō
licuit regi sacrificare, cum lex prohiberet.

Videndum est, quid sit cōsentaneum scripturæ: nam si pugnet allegoria cum apertis scripturis, explodenda erit. Habent aliquid gratiæ in omni sermone figuræ, tanquam varij gestus, & adferunt lumen in dicendo, sed si in loco usurpétur. Verùm non est mediocreis prudentiæ intelligere, vbi deceat allegoria. Quare non velim audire concionatores in hoc genere: habeant magnum numerum testimoniorum in unaquaque causa, certorumq; sine figura aperte comprobent institutum, his vti malint, quām illis allegoriarum delitijs, quæ, vt in speciem blandiuntur nobis, ita diu placere non possunt.

Iam hoc in allegorijs seruetur, vt sicut a-
perta significatio vna est, ita non plus vna
significatione latuisse in litera putetur, vt
mactatio agni phasis nihil significat nisi
Christi mortem.

Quare nihil opus est sensu, quem vocarūt
Anagogicum, & Tropologiam, cùm iuxta
consuetudinem Gr̄ecōrum significet omnē
figuratum sermonem, isti vocarunt tantūm,
cūm exemplū ad mores acommodatur: quod

De officio Concionatoris

cum fit, non mutatur significatio verborum historiæ, tantum simile exemplum ostenditur, quod imitari nos conueniat. Sicut in humanis literis exempla proponuntur, ut si quis exemplum commemoret mulierculz, quæ patrem, quem Triumviri Romæ famè necare iussérant, in carcere vberibus suis a-luit. Cum adhortamur liberos, ut pietatem parentibus præstent, similitudo mouet ammos, verba historiæ in aliam significatio-nem transferre nihil opus est.

Cùm recitamus Christum dedisse Di-drachmum, & hortamur ut illius exemplo magistratus vereamur, non mutantur historiæ verba, sed propter facti similitudinem accommodantur ad præsentem causam: ut Abraham deseruit patriam, ita nos relin-quere potius omnia debemus, quam offendere Deum: exuere amorem rerum præsen-tium debemus, & sequi voluntatem dei.

In talibus locis nihil opus est mutare historiæ verba, sed à simili talia argumenta du-cuntur. Hęc duximus adscribenda esse, quā-quam olim è scholis ac templis omnia illa monachorum de quatuor sensibus explosa sint: tamen quia nonnulli plus satis hanc prodigiosam varietatem in interpretando amant,

amauit, propter autoritatem veterum, quo-
rum aliqui allegorijs immodicè delectan-
tur, volui lectorem monere, ut ad metamor-
phoses illas iudicium adhiberet.

De Methodo.

A Ltera pars Didactici generis est metho-
dos. Voco autem methodum, cùm do-
ctrinæ summa iusto ordine contrahitur.
Hęc quanquam est posterior superiore illa
specie, quia ex scripturarum lectione colli-
genda est: tamen vñl concionatori prope-
modum prior est. Sicut enim architectus te-
tius edificij formam inclusam in animo po-
nit, ita artium doctores oportet eas artes
quas tradunt totas animo complecti, ut ini-
tia seriemq; omnium pręceptorum ostendere
queant. Ac cęterz artes, quoniam rati-
one deprehenduntur, facilius percipi po-
sunt. At euangeliū, quia multum supra iu-
dicium rationis posita continet, difficulter
percipitur: hoc plus laboris suscipere conci-
onatorem oportet, ut res obscurissimas cla-
rè explicet. Id ita faciet, si tum demū ad do-
cendum accesserit, cùm ipse totam religio-
nis doctrinam animo comprehendit.

Verūm nescio quī fiat, ut cùm manuura
opificium exercere nulli liceat, nisi diu di-

H.iiij. dicerit,

De officiis Concionatoris

dicerit, ad concionandum admittuntur omnes sine delectu. At Paulus præcipit, ut sit episcopus ad docendum idoneus. Talis autem erit, qui sententiam religionis recte tenet, & in vita, doctore spiritu sancto, vim eius expertus est.

Adhæc qui viam quandam docendi nouit (porto docendi viam nosse nemo potest, nisi à prima pueritia recte fit institutus, & in illis artibus, diu multumq; versatus, quæ præcepta eloquentiæ continent) is demum ex tota scriptura suminam doctrinæ sciet in compendium contrahere. Hic dabis operam, ut & populus doctrinam Christianam comprehendat vniuersam. Videtur hoc ecclesia quandam seruasse, ut rudibus, priusquam ad baptismum admitterentur, summa doctrinæ traderetur, qui ob eam causam appellati sunt Catechumeni. Nam *Catechesis* non simpliciter docere significat, sed propemodum prælegere, & audire reddentes dictata. Atq; utinam esset mos retentus in ecclesia, exigendi à singulis rationem doctrinæ. Diligentius enim consideramus, & altius introspicimus, quæ recitare cogimur. Deinde ubi creuerunt Canones, & natae sunt disputationes eorum qui scripserunt commentarios

rios in Longobardum, propter tot canonū aceruos, & infinitas rixas scriptorum, populus non potuit doctrinam Christianam in exiguum compendium contrahere: ita accidit, ut quod potissimum doceret euangeliū non perspicerent.

Idem enim in hoc genere propemodum fit, quod in alijs artibus: ybi qui non vident præceptorum quæ regiones, initia, ac fines etiam si perpetuò discant, nihil adsequuntur. Et haud scio, an initio Lutheri libelli ideo cum tanto fauore excepti sunt, quia videbantur ostendere præcipuos doctrinæ

Christianæ locos, & questiones
ad pietatem non
inutiles.

FINIS.

De sacris concionibus

formandis compendiaria for-
mula D.Ioannis
Hepini.

V E M A D M O D V M
fine controuersia , solus
dei spiritus proditæ scri-
turæ est autor , ita & solus
sui verbi est verus ac fidus
interpres, imbuens omniū
fidelium animos sana & recta verbi sui co-
gnitione, ut iuxta prophetæ vaticinium , o-
mnes sint theodidacti. Hec autem institutio
non sit his seculis; euangelio prodigijs con-
firmato & miraculis , sed diligentí nou-
modo sacrarum , sed aliarum quoque sci-
entiarum lectione. Has siquidem non teme-
rè dedit dominus, sed ut sint tum adminicula,
tum etiam emblemata. Nisi enim sacra
alijs honestentur literis, nihil ita incomper-
tum, nihil ita perplexum , atque sacra sunt.
Quod ad noscendos affectus, ad versuta ra-
tionis atque adeo malitiosa consilia attinet,
neque clarius, neque exactius discitur, quām
ex prophanis autoribus , quorum scripta
character sunt animalis hominis, repreſen-
tant

tantq; velut in speculo, rationis suasus & carnis natuus impetus. Quod autem ad docendi aut discendi modum spectat, id ex Dialecticis & Rheticis est perendum. Nemo est tam perspicax ingenio, qui non infelicissime, omni opera lusa, vel discat vel doceat, neglecta Dialectica & Rheticia. Nemo etenim clarè, exactè, propriè ac ordine docebit, nisi Rheticia fuerit secutus velut Thesei filum. Hanc autem qui sequitur ducem, præter hoc quod non modò suam adiuuat memoriam, sed aliorum itidem rem ita exponit planè, ac si in tabulas suis expressam coloribus cerneret.

Tria autem sunt Rheticia dicendi genera, in quæ cogatur omnis sacra contio, vel cōplexi vel simplicis thematicis, cuius locas postea indicabimus.

**C A P I T A E O R V M Q V A E D O-
centur in ecclesia ex sacris.**

Omnia autem quæ docentur, aut sunt mysteria gratiæ aut iræ dei, id est, legis aut euangelij: aut historiæ sunt, aut doctrina moralium est, qua suadetur aut dissuadetur. Quo pacto hæc docenda sunt, seorsum ordine docebimus.

De formandis

De narratione textus.

Interpretaturo textum bibliorū, primūm
sit curæ verborū genuina significatio, quā
assequetur linguis ipfis, (quibus velut fide-
libus monumentis sacra seruantur integra)
accurate collatis & expensis. Deinde reddat
verbum ex verbo, rhetorico ordine diligen-
ter indicato, ne infirmis conscientijs aliquid
coactum & extortum videatur. Quod si ob-
scura dicta aut impeditus locus inciderit, di-
ctionis significatum germanum colligendū
est ex alijs locis, vbi circumstantiae textus
hanc ipsam dictionem clarius expōnunt.

Obscurus locus apertiori exponendus, vt
scriptura scripture sit expositio, ne committ-
atur quid humano ingenio quod posset (si-
cūt in interpretum nūgis sepe factum videre
licet) comminisci, quod vel à scripturis alien-
num esset, vel prorsus pugnaret: id tamen
ita fiet, ne multitudine locorum obruantur
auditores. Pauci adducendi, et illi qui in hoc
velut clariores electi. Scripturam scripturæ
locis exponere non est opus, nisi coegerit
aut loci obscuritas aut breuitas. Qui tēcē-
tos producunt in publicis concionibus scri-
pturæ locos, ostentantes potius inscitiam
quām eruditionem, nihil ædificant, obruunt
tantum

tantum ita auditorum animos, ut finito sermone, quid dictum sit ignorent. Oportet hanc sibi præscribant metam, facturi ad populum verba, ut doceant, consolentur aut exhortentur, hucq; tendant toto suo sermone, vrgeant omnia ad hunc scopum argumenta, idq; ordine & prolixius, ut stupidiores animi etiam imbibant. Nam centones farcire, Stentoria voce opplere delubra usq; ad rauim, hinc inde quasi emendicatis occasionibus, debacchari in monachos, atque alium præstigiatum Dei cultum, salutaribus scripturæ verbis omissis vel neglegitis, non est docere euangelium, sed potius sacra prophano ore conspurcare.

Si quis impia textu est demolitus, oportet hoc non calumnijs, sed scripturæ verbis ita clarè & benignè propositis, ut omnes intelligant inconcussa conscientia, ita esse quemadmodum dicitur, & eum quoque quem audiunt, synceriter erga ecclesiam esse affectum, & ex animo loqui. Suspecta fit omnibus fluctuantibus animis eorum doctrina, etiamsi sit pia, si relicto textu, diuerticula querunt.

Quod si res poscat refutare etronea, exponere imposturas regni papistici, hypocri-

sum

De formandis

sim operum, & id genus, illud fiat peculiari oratione ad hoc instituta, ne dum hoc inter interpretandum facit, suspectam reddat & suam doctrinam. Postremo, ut qui textui fidē est facturus, teneat quo consilio seu occasione scriptus sit, & qui sit eius fixus scopus. In hoc nempe tota vis argumentorum & rei perspicuitas est sita. Hæc intelligenda puta de omni textu, siue legis, siue euangelij, siue historiarum. Idem est filum exponendi omnia in enarratorio genere.

DE EXPONENDIS PUGNANTIBUS LOCIS.

In scripturis loci sunt plerique multi, qui secum in speciem pugnare videntur. Hos expedes, ut congruant sibi per circunstantias textus, & consilium scriptoris. Sicut vnius est Dei spiritus, ita est vna & eadem spiritus sententia, pugnantia loquitur nunquam. Sæpe etiam pugnare videntur loci, propter vocabula ab interpretibus aut perperam, aut superstitiose redditā: hos natius expones linguis, quibus locutus est dominus.

De historiarum usu.

Multi putant, cùm historiæ sacræ accommodantur ad nostra tempora, detorqueri car-

carnali quodam aut philautias, aut odij affectu: ob id paucis de historiarum vsu dicemus.

Quia impietas humani cordis non credit facile neque legi neque euangelio, non tam verbo intendens, quam externis rebus: ideo Deus in scripturis sacris duplia exempla reliquit memoriaz prodata, gratiaz scilicet & iraz. In quibus velut ob oculos ponit legis & euangelij virtutem, incomprehensibilem suam bonitatem & facilitatem, & intolerabiliem suam severitatem iusti iudicij.

Sunt itaque historiaz perpetua voluntatis diuinaz tum erga pios, tum impios argumenta: qualis tum erat Deus erga impios, talis est & hodie. Ita historiez ad posteros pertinent, non quod historiez respiciant ad hominis ipsius personam, sed ad ipsius aut pietatem aut impietatem.

Accommodaturus historias, recte oportet inter se conferat istius seculi mores cu huius seculi moribus. Omnia quaz nouum aut vetus testamentum habet, ad nos posteros pertinent quoq;. Omnia siquidem scripta sunt ad nostram doctrinam & consolationem.

Adhuc historiez sunt prophetiaz loco, cu sint

De formandis

sunt hypotyposes & zographiæ piorum & impiorum: sunt quoque prophetarum veteris testamenti sigilla. Qui ad hunc modum accommodauerit historias, docebit feli-citer.

De dicendi generibus.

Omnis erudita concio siue ad doctrinam fidei, siue ad formandos mores pertineat, siue historica sit, potest cogi in suum rhe-thoricum genus.

Genera autem quibus formetur quæcunq; sacra concio, sunt tria, Didaæticum, De-monstratiuum & Deliberatiuum.

Docturus itaque aliquid, exactè oratio-nem iuxta Didactici generis organa insti-tuat.

Historicè traditus aut commendaturus aliquid, sequatur genus demonstratiuum.

Formaturus mores suadendo aut dissua-dendo, locis generis deliberatiui vtatur: quo autem pacto fieri oporteat, docebit quoq; genus suo loco.

De Didactico genere.

Concionaturus præuideat cuius generis oratio sit futura, deinde ad eam eius gene-ris arrificum exigat. Si docturus est, sequa-tur filum generis didactici. Primum tamen

de

de quo dicturus sit, colliger certum thema,
ut certe habeat quod dicat, ne rudes animos
vario rerum moe obruat, & confuscinata
oratio operam ludat & frustra laboreat.

Huius generis duplicita sunt themata, sim-
plicia & composita. Cu[m]sq[ue] Didacticis ge-
neris thematis oratio, ne auditores magni-
tudine rei & verborum multitudine onerē-
tur, tribus locis velut suis septis claudenda
est. Et ideo anatio istuc admodum rurale nos

Exordio,

Narratione,

Peroratione.

Quia scilicet summatis, precipua manta-
ta reponuntur.

et huiusmodi.

De exordio.

Committo cuiusq[ue] industria exordia, ma-
xime omnium petenda ab obsequatis cir-
cumstantiis, à tempore, à loco, oportunitate,
à moribus auditorum, ab affectu incidenti-
um causarum. Quisque hic intendat propri-
as ingenij vires. Exordia namque certis re-
gulis prescribi nequeunt.

Prima in exordijs debet esse leura conci-
onatori, ut doctrinæ suæ fidem faciat. Id co-
modè fieri, si p[ro]p[ter]e, si p[ro] gloria dei & omni-
um salute, nullo carnali affectu, vel quoniam

I.j. dam

De formando.

Dam odij vel amoris, se loqui testetur in conspectu dek. aut. iacobi bomp modis etiam
Exordio adnotet insinuationem, qua, si quid acerbius aut lenius dicendum foret, ceteret. Et hoc miris modis confert ad faciendam doctrinæ fidem.

De narratione.

Narratio nihil aliud est, nisi rei expositio, à qua thema propositum, sive simplex, sive complexum, iuxta certa organa clare & ordine explicatur.

Organæ generæ Didacticæ.

Iuxta prescriptos hosce locos sunt omnia themata organæ exigenda. Et illi satis admonebunt, quid & quomodo dicendum sit, mirum propter inveniendum excogitati à priscis rhetoribus.

Vnde, finitio, causa, partes, officia, comparatio partium, similia, affinia, contraria.

FIDES EST THEMA, EXEMPLUM
et ratio dicendi pli gratia.

Vnde? Ex auditu verbi dei, Roman. 10: Finitio, est animi fiducia, qua assentimur verbo dei.

Causa, quod ex sola fide voluit imputare iustitiam.

Partes,

Partes, est historica & iustificans fides.

Officia, quod inserit nos Christo.

Comparatio partium. Historicam & iustificantem compara. Similia & affinia, quod per Christum dat nobis gratia & dei donum.

Contraria, incredulitas,

Aliud exemplum de matrimonio.

Vnde? A Deo, quia ipse constituit in par-

radiso. Quid? Mutuus consensus, quo alter alteri
se dedat, omnia, siue bona, siue mala, tol-

aturus, sic sicut in matrimonio.

Causa. Ne periret posteritas.

Partes hic non habent locum, quia un-

icum est matrimonium.

Officia, Procreare prolem, piè educare.

Comparatio partium, Idem ardor libidi-

nis, tam clericis, quam laicis, ergo ducenda

est uxor.

Similia & affinia, Fœdera in rebus huma-
nis seruantur, ergo Dominus voluit matri-
monium inviolabile.

Contraria, Scortatio.

Hi autem loci non humano confingendi
sunt ingenio, sed petendi ex apertis scriptu-
re locis. Hoc enim differt oratio de rebus sa-

De primundis

cris & prophanis. Prophana formari potest sagaci industria. Sacra autem scriptis scripturis fingenda est, etiam contra humani ingenii acumen ob id conuenit egregie versatum esse in scriptis, qui rhetorico ordine declaraturus sit. Et ad haec in parato habeat communes locos, unde velut a penuario petat de quocunque themate dicendi materiam.

Complexum thema, quod semper probatur aut improbatur, versatur ijsdem in locis sibi quibus simplex, partibus thermatis diligenter iuxta praescripta organa inter se collatis. Et hac ratione omnia euincuntur ita planè vera aut falsa esse quæ dicuntur, ut vel contra nemo mutare possit. Sed hoc genus, sicut & alia genera, diligent et meditationem poscit. Loci siquidem singuli preter scripturas, exemplis illustrandi atque eloquentium figuris augendi sunt, ut omnia auditoribus hoc modo fiant quam planissima.

De peroratione.

Perorationi accommodamus enarrationem, ad institutum repetitis præcipuis argumentis, idq; suis accommodis affectibus petitis ab honesto, in honesto, utili, inutili, facilis, difficulti, & necessario. Hoc modo inserenda

67

sacris conciavibus.

tenda erit doctrina, ut penitus agat in animis vel corde radices.

Tropos, schemata exaggerandæ rei, & amplificandæ orationis, commendo priuare diligentiz cuiusq;.

Genus Demonstrantium.

Quoties concio incidit laudandi aut vituperandi aliquid, usus est huius generis. Quæ autem laudantur aut vituperantur sunt aut personæ, aut res, aut factum.

Qui igitur in hoc genere dicturus est, opparet certum thema, sive orationis statuat, & proponat in animo fixum scopum, in quo dirigat totum sermonem iuxta historiæ usum supra dictum, ut accommodet aut ad seueritatem aut bonitatem dei, ut sit hypopyrosis piorum aut impiorum.

Huius aut generis sunt duplia themata, Complexa & Simplicia. Personæ & Res, sunt simplicium thematum: Facta sunt compositi thematis.

Loci exempli vice.

Persona, viua creatura, ut

Petrus, Paulus.

Factum, ut abrogare missas,

destruere statuas.

Res, ut erigere scholas, domos pauperum.

I.ij.

Loci

De formandis

Loci personarum.

Oratio de personæ laudibus vel vituperio, veriatur in tribus locis, Exordio, Narratione & Peroratione.

Ipsa namque narratio nihil aliud est, nisi historica facti & totius vitæ recensio, idq; iuxta sequentia dicendi organa. Natalis, educationis, pueritia, adolescentia, iuuentus, senectus, mors, & quæ mortem sunt consequata.

Sit nobis exempli vice Christus.

Natales Christi, parentes fuerunt ignobiles, ignoti, infirmæ sortis.

Educationis.

Maria educavit Christum, ut matres ceteræ filios suos.

Pueritia.

Ignobilis delituit domi Christus, obsequiatur patri & matri, tandem contulit cum doctoribus.

Adolescentia.

Conuersatus est ut simplex homo, quæ consolemur, ne desperemus.

Iuuentus.

Huc vocâdi sunt loci miraculorum Christi, quomodo sanavit claudos, restituitq; cæcis visum,

Senecta.

Non habet hic locum, quia immatura
morte sublatus est, & hoc non sive signum
irati dei.

Mors.

Huc adducendi sunt omnes loci euangel
istarum de morte Christi.

Peroratio.

Christus ignobilis est in mundo: quare
tu desperas quantumvis infirmæ sortis? ipse
pro te mortuus est, crede firmiter tua causa
esse factum.

In singulis ijs organis, dei bonitas & se
ueritas est consideranda diligenter, idq; ex
internis & externis commodis & incom
modis.

Hæc docendi ratio mirè facit ad confir
mandos fluctuantes animos & ad alendam
fidem. Nulla enim res tam presentem adfert
consolationem afflictæ conscientiæ, & tam
firmum roboramentum nutanti fidei, quam
res similimæ ex sacris historijs.

De laude vel vituperio

facti.

Hæc generis demonstratiui pars semper
habet compositum thema, & illud poterit

I.iiiij.

ex

De formandis

ex enarratione facti. Eius multus est hodie
in ecclesia usus, cum abrogentur & nouen-
tari multa, quorum retinenda ratio, cum in
ecclesia nobis commissa, tum omnibus alijs
idq; scripto. Ideo no solum formandis con-
gruibus haec seruient, sed stylo quoque.

LAUDANDI VEL VITVPE-

~~rum~~ randi facti organa.

Exordium, Narratio, Propositio, Confir-
matio, Peroratio.

Narratio est historica facti continemo-
ratio: ex hoc petitur propositio seu thema,
de quo futurus sit sermo.

Propositio ex narratione collecta, velut
certum concionis thema, confirmationum
locis vel probatur aut improbatur.

Loci confirmationis sunt, Honestum, in-
honestum, Utile, inutile, Facile, difficile,
Necessarium, non necessarium.

Honestum, in honestum, petitur a natura
rei ex communibus virtutum & vitionum
locis. A iure, ab institutoribus, a vetustate.
Ceterorum locorum argumenta sumuntur
a circumstantijs.

~~rum~~ De laude vel vice rei.

Hac tertia generis Demonstratiui pars,
semper

semper est simplicium thematum. Eius toties est usus, quoties aliquid, quod rei vocabulo conuenit, quod concionator ecclesie commendatum velit, aut contraria.

In hoc simplici themate tantum, ut certam summam comprehendat oportet eorum quae aut commendaturis, aut vituperaturis coram ecclesia.

L A V D A N D A E V E L V I T T.

perandare rei organa.

Exordium, propositio, confirmatio, peroratio.

Hæc generis Demonstratiui sedes non habet narrationem sed summam, qua summam proponitur quod suis commendaturus aut damnaturus sit, & hanc summam rhetores propositionem vocant. In hac propositione sunt paucis colligenda omnia, quæ dictu videbuntur necessaria, quia confirmationis loci non extendunt se ultra propositionis verba. Quò igitur absolutior est propositio, hoc plenior & clarior fit oratio per confirmationis locos. Confirmationis loci paulò ante patent.

Genus deliberarium.

Hortatoriz aut dehortatoriz, & obiurgatoriz

De formandis

totię cōciones ad hoc pertinēt genus, eiusq;
themata semper sunt composita. In hoc dif-
fert à tertia specie generis demonstratiui,
quę rei vocabulo censemur, quod illud in do-
cendo, hoc magis in suadendo & dissuaden-
do consistat.

Themata huius generis sunt dubia, sicut
nihil certi eorum neque approbatur, neque
damnatur, de quibus consilia conferuntur.
Themata ferme ex his nascuntur locis, an
sit, quale sit, & alijs circunstantijs, ubi, quan-
do, apud quos, quorum consilio. Ex hoc du-
bio themate qui docturus, statuat certam
propositionē, quid adhortatus est aut de-
hortatus, & ad hanc omnia confirmati-
onis argumenta referantur.

Concionis deliberatiui generis organa.

Exordium, narratio, propositio, confir-
matio, peroratio. Narrationes in hoc ge-
nere sunt rarę, quod si tamen inciderint,
sunt perquam breues.

Loci confirmationis:

Honestum, in honestum. &c.

Conclusio.

Hęc formandarum sacrarum concionum
indi-

sacris concionibus.

70

Indigentia preſcribere duximus operę-
precium. Quisque conetur diligenter ſuos
ſermones ad hęc iſtituere quemadmodum
multis et in ſingulis generibus me premon-
ſtratore didicit.

Genus iudiciale.

Genere iudiciali utimur in litibus & con-
trouersijs. Non eſt huius in ſacris concionib-
us creber uſus. Commodè tamen eo uti-
muri in concionibus de lege & euangelio,
vbi per logem damnamus hominem, euangeli-
o autem reſtituimns in gratiam. Item in
controuersijs & diſputationibus, de libero
arbitrio, de Purgatorio, de Sacramento eu-
chariſtia, de Anabaptiſmate. Exempla
ſunt, vbi Christus contendit cum
ſcribis & Phariſeis paſ-
ſim apud Euau-
gelistas.

FINIS.

Brevis descendæ theo-
logiae ratio, autore Philip-
po Melanch-
thon.

LLVD INITIO
prestandum est, ut texu
bibliorum familiarem
habeas. Qua in re meū
consilium est, ut manē
postquam surrexisti, &
vesperi cūm cubitum
ire voles, leges tanquam orandi causa, vnum
atque alterum caput. Ita tota biblia ordine
legenda, & si quis occurrit obscurus locus,
quærendus est interpres.

Et simul obiter sunt excoependæ præci-
puæ sententiæ, quæ sunt in locos commun-
nes dirigendæ, qui contineant summam do-
ctrinæ Christianæ. Nomenclaturam talium
locorum alicubi edidi, & sumi possunt ex
meis locis.

Præterea danda opera est, ut informes ti-
bi methodum aliquam, in qua sit summa
doctrinæ Christianæ. Et ad hanc accom-
modanda est Epistola Pauli ad Romanos.

Hæc

Hec enim proprium est methodus rationis scripturarum; quia disputat de iustificatione, de viu legis, de discrimine legis & euangelij, qui sunt principi loci doctrinae Christianae. Quanquam & Christus tradidit methodum his verbis, cum iubet praedicare poenitentiam & remissionem peccatorum. Hoc enim poenitentiam seu timorem, seu contritionem & fidem complectitur; quae credit remissi peccata.

Sed si liber datus, ad legendam epistolam ad Rom. Hie diligenter expendenda sunt omnes sententiae, & considerandam quid in vtramq; partem dici possit. Et quae res cetera Pauli sententia, obseruanda series argumentorum & propositionum. Hac lecta, postea accipienda est in manus epistola ad Galat. cum commentario, qui & ipse veluti methodus est. Post hanc & Colossenses legendi cum commentario meo, in quo etiam volui complecti praeclaros locos. Iubetem & meos communes locos legere, sed multa sunt in illis adhuc rudiora, quae decreui mutare. Facile tamen intelligi potest, quid mihi ibi displiceat ex theis Colossensibus ubi locos aliquot mitigaui. His diligenter lectis, habebis

habebis quasi summā doctrinā christianā.
Facile igitur intelligi iam ceterae epistole
Pauli poterunt, quia subinde idem docet.

Deinde legendum euangelium Matthēi
aut Lucae. Atque hic videndum quomodo
accommodanda sint omnia, & in locos illos
communes includenda, vbi Christus loqua-
tur de peccitate seu timore, vbi de fide, v-
bi de oratione, vbi de charitate, vbi de rebus
externis seu ciuilibus, de magistratibus; vbi
de traditionibus humanis, vbi de sacramen-
tis, vbi discernat legem ab euangelio, euan-
gelium à politica prudentia, vbi de cruce lo-
quatur, vbi commendet ministerium verbi,
vbi ecclesiam describat.

Postea legendum euangelium Ioan. quod
magna ex parte continet conciones Christi
de fide & iustificatione.

Instructus est & libellus articulorum
fidei, de Trinitate, de Creatione, de duabus
Christi naturis, de peccato originali, de li-
bero arbitrio, de iustitia, de ecclesia, de cla-
mibus. Hic libellus penè similis erit locis
cōmunitibus. Sed tantū breuiter debet tenere
sententias, quæ probent articulos seu do-
gmata, sicut ego institui Enchiridion, cu-
ius exemplum ab ijs qui audiuerunt, petere
potes.

potes. multum in teo*discenda theolog.*

Postquam sic preparatus es in novo testamento, cognoscendum est & vetus. Et accipiens in manus unus quis liber, qui diligenter legatur.

Vellem initio legi Genesim cum enarratione, postea Deuteronomion cum enarratione, deinde Psalterium. Et in ijs diligenter videndum est, quomodo & hec quadren ad locos illos communes, qui summam doctrinæ christianæ continent. Nam in ijs libris, eadem est de fide, de timore, de cruce doctrina quæ est in euangelio. Nec tantum excepentes sententiae de moribus, sed manus quiddam requirendum est, videlicet doctrina de priori tabula, de timore dei, de fide, seu fiducia, & iustitia erga deum. Querendas promissiones & combinationes.

Hæc tum demum intelligi poterunt, cum aliquis in vita usus accedit, tum tentatio exercebit animum, & orare coget. Neque unquam tamen desunt orandi occasiones.

Ac diligenter in Psalterio discernendi sunt Psalmi. Alij continent prophetias, alij sunt deprecationes tantum, alij continent precepta, alij continent promissiones. Hæc genera facile animaduertet, vel mediocriter

riter peritus literarum communium, & sci-
et quomodo reponendi sint in locos com-
munes, de quibus supra dixi. Post Psalteriū
legendi sunt prophetæ cum enarrationibus,
ut Ionas, Zacharias. &c. Hic videbis quomo-
do autor illarum totam rem ad communies
illos locos transferat, de quibus supra dixi.

Proderit etiam conferre alios interpres,
ut videas quam inepti sint illi, qui non norūt
rem ad illos locos de fide. &c. reuocate. De-
inde lectorus reliquos Prophetas non diffi-
cultur intelligere eos. Sciet enim eos partim
arguere peccata. seu legem docere, partim
vaticinari de Christo seu Euangelium tra-
dere & consolari conscientias.

Refert tamen omnia aut ad doctrinam de
penitentia, aut de fide seu fiducia orga deū,
aut de cruce, aut de alijs locis cognatis. Non
nihil tamen adiuuabitur in ijs etiam à diuo
Hieronymo, non nihil à Lyrano, qui satis di-
ligens est in historia. Et qui sciet omnia ad
locos communes referre, huic nihil opus est
querere multos sensus. Hoc potius agat, ut
certam quandam sententiam cōstituat, quæ
certò conscientiam docere possit de volun-
tate dei. Est enim ad usum & ad tentationes
comparanda cognitio. Quare non est con-
tami-

taminanda illis ridiculis allegorijs, qualib.
delectatur Origenes.

In legendis historijs sacris in primis ob-
seruandum est discrimen legis & euangelij,
& tenenda notitia libertatis Christianæ, ne
somniemus oportere nos omnia illorum o-
pera imitari. Ac diligenter discernenda fi-
des est ab operibus. Fides Dauid, Ezechiae,
et similiūm imitanda est. Opera non posunt
esse similia, sed sua sunt pro vniuersitate
vocatione. Semper igitur animo intuendi
sunt principales loci pœnitentia & fides, seu
timor & fides, quos nobis commendat Chri-
stus, cum iubet prædicare pœnitentiam &
remissionem peccatorum. Sunt & eligenda
exempla politica, quæ docent qualia magi-
stratum debeat esse officia. Non est neg-
ligenda temporum suppeditatio, & cetera
quæ Grammatici aut Rethores iubent ob-
seruare. Interim cum sic versaris in Bibliis
interdum legendum est aliquid Augustini:
nam is longè præstat aliis veteribus, præser-
tim in iis quæ scripsit contra Pelagianos, de
Spiritu & Litera. Item contra Julianum. In-
spiciendus aliquando Hieronymus, & alii,
ac obseruandum quid iis defit, aut in qua
parte valeant. Multa enim continent, quæ

K.j. prudens

Doratius

prudens lector non aspernabitur tametsi le-
tter attigerint doctrinam de iustitia fidei.

Legendi & veteres Canones, vt sciamus
quid decreuerit & constituerit Ecclesia. E-
ligendi sunt, qui cum euangelio consenti-
ent. Multi sunt politici de ordinationibus
ecclesiasticorum rituum, qui quibus de cau-
sis facti sint, exponendum est, vt ita accipi-
antur quemadmodum ceteræ humanæ le-
ges, ne ve tribuatur illis ritibus, quod me-
reantur iustitiam coram deo.

Denique in tota doctrina ecclesiastica di-
ligenter obseruandum est, quæ pars ad spi-
ritualem vitam propriè pertineat, quæ pars
doceat de ciuili conseruatione, & de politi-
cis rebus. Sciendum quid ad euangelii do-
ctorem pertineat, et doctrina euangelii pro-
cul se Jungenda est à politica. Neque tamen
improbandæ sunt res politicæ, sed vt aliæ
bonæ creaturæ honore adficiendæ. Et quia
sæpe accidit, vt defendenda sint dogmata
Christianæ, præpares te ad id quoque.

Aliquid operæ collocandum est in huma-
nis literis, & exercendus stylus, vt cum opus
erit, perspicuè explicare possimus contro-
uersias religionis. Et prodest aliquando su-
mire aliquam controversiam, eamq; aq[ui]en-
di

di & exercendi iudicij gratia prestatum.
Ac suppeditant nobis multa argumenta nunc
tempora. Potes Anabaptistas refellere, qui
contendunt à facultatibus descendunt esse,
casq; in commune conferri oportere. Item
non esse iuramentum prestatum magistra-
tibus. Item iustitiam non contingere ex fide
sed ex nostris afflictionibus.

Est etiam & ad perfectè intelligendas
scripturas & refutandos hereticos, cogniti-
one linguarum opus. Multæ enim contro-
uersiæ dijudicari possunt, rectè cognita na-
tura sermonis & figurarum.

Neque tamen de natura sermonis, & de
figuris iudicare poterit quisquam, nisi lege-
rit eloquentium hominum scripta, Cicero-
nis, Liuij, Vergilii, Terentii, Ouidii, Quin-
tiliani. Addendi sunt & Græci, Homerus,
Herodotus, Demosthenes, Lucianus.

Adhæc accedat stylus seu exercitium scri-
bendi, quæ res vel in primis acuit iudici-
um. Si quid ex philosophia aut iure volet
Theologus sumere, viderit ne ineptè com-
misceat doctrinam spiritualem cum poli-
tica. &c.

Ceterum Dialectica perinde opus est, ut
Grammatica & Rhetorica. Nam cum iis ita

K. ii. con-

Divisio
est humecta est, ut diuelli ab eis non possit. Ego
tamen optimus Theologos non negligere
philosophiam, quia nonnulli vituperant a-
llas artes, cum non norint, qui si noscent,
pluris facerent. Sed hic magnopere opus est
cauere, ne inepte confundatur doctrina
christiana & philosophia.

Quare scire oportet eorum regiones &
intervalia. Idem de Inrisconsultorum dispu-
tationibus iudico, quas aliquando
inspicere condu-
cet.

FINIS.

